

**POMENIREA LUI
ȘTEFAN CEL MARE**

CENTRUL DE CERCETARE
ȘI DOCUMENTARE
„ȘTEFAN CEL MARE”
AL SFINTEI MĂNĂSTIRI
PUTNA

POMENIREA LUI ȘTEFAN CEL MARE

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înalt Prea Sfințitului PIMEN,
Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților

SFÂNTA MĂNĂSTIRE PUTNA
2009

Coperta I: *Ștefan cel Mare*, portret de
Costin Petrescu

Coperta IV: Coroana depusă la Putna în
numele regelui Carol I, în 1904
(Tezaurul Mănăstirii Putna)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
IORGA, NICOLAE

Pomenirea lui Ștefan cel Mare / Nicolae
Iorga. - Suceava: Mușatinii, 2007-
vol.

ISBN 978-973-7627-62-9

Vol. 2. - 2009. - ISBN 978-973-1974-12-5

94(498.3)"14" Ștefan cel Mare

929 Ștefan cel Mare

© Sfânta Mănăstire Putna 2009

Editura Mușatinii

ISBN 978-973-1974-12-5

Grup Mușatinii

tipografie • editură • producție publicitară

SUCEAVA, tel.: 0230 523640

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

În seria de publicații ale Centrului de Cercetare și Documentare „Ștefan cel Mare” al Sfintei Mănăstiri Putna, inițiată în 2007, un nou volum se așează alături de cele trei apărute atunci¹. El nu numai că le completează pe acelea, dar sugerează și posibilitatea continuării seriei, prin adunarea mărturiilor despre chipul în care poporul român a prăznuit împlinirea celor patru veacuri de la moartea

¹ *Cuvinte despre Ștefan cel Mare*, I (Ierodiaconul Gherasim Putneanul, A. D. Xenopol, Dimitre Onciul), 2007, 104 p.; *Cuvinte despre Ștefan cel Mare*, II (Mircea Eliade, Emil Turdeanu, Faust Brădescu), 2007, 176 p.; N. Iorga, *Pomenirea lui Ștefan cel Mare*, 2007, 102 p.

eroului său. La acestea, se vor putea adăuga și cuvintele pe care cărturari străini le-au socotit potrivite pentru a vorbi despre Ștefan cel Mare.

Volumul de față reunește două texte. Cel dintâi și cel mai amplu reproduce broșura *Acte și discursuri de la serbarea pomenirii lui Ștefan cel Mare* (109 p.), publicată în 1905, îndată după aceea semnată de N. Iorga², și tipărită tot prin grija Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice. Unele discursuri – dintre cele considerate mai importante sau mai frumoase – și-au găsit locul (parțial sau integral) în ambele broșuri, precum cele rostite de I. Bogdan și de Spiru Haret la București sau de P. Rășcanu la Iași³.

Al doilea text este recuperat din paginile revistei „Biserica Ortodoxă Română”⁴; inițialele P. G., sub care a fost publicat, ascund numele lui Petre Gârboviceanu, membru în *Comitetul redactor* al revistei. Din cuprinsul său, a fost omis doar discursul lui Spiru

² N. Iorga, *op. cit.*

³ Discursul rostit de Dimitre Onciul la Mănăstirea Putna a fost reprodus și în *Cuvinte despre Ștefan cel Mare*, I, p. 78–104.

⁴ „Biserica Ortodoxă Română”, XXVIII, 1904, 4 (iulie), p. 440–461.

Haret, reprodus și în prima parte a acestei cărți.

În ceea ce privește titlul comun al volumului – *Pomenirea lui Ștefan cel Mare* –, el este justificat în primul rând prin faptul că toate serbările din 1904 s-au organizat și desfășurat sub această formulă. Dar nu este numai atât. Colile broșurii *Acte și discursuri ...*, reluată aici, poartă, ele însele, signatura *Pomenirea II*.

Pregătind textele pentru tipar, intervențiile editorilor au vizat în primul rând ortografia, pentru care s-au urmat normele actuale. S-au păstrat, însă, unele forme de exprimare de la începutul secolului trecut, ca și unele particularități ale graiurilor regionale, specifice fiecărui vorbitor în parte.

Cititorul este rugat să țină seama de faptul că o scriere din veacul al XVIII-lea, deseori citată ca fiind opera arhimandritului Vartolomei Mazereanu și cunoscută sub numele de *Cuvânt de pomenire* sau *Panegiricul lui Ștefan cel Mare*⁵, are, de fapt, ca autor, pe un alt cărturar, din obștea aceleiași ctitorii a

⁵ Titlul întreg: *Cuvânt de îngropare, ce să zice grecește epitaŋion, vechiului Ștefan voievod al 5-le, domnul Țării Moldovii, cel ce s-au numit Mare, pentru marile vrednicii și vetejii ale sale.*

lui Ștefan cel Mare, anume ierodiaconul Gherasim Putneanul⁶.

În diverse publicații ale vremii, românești și străine, ca și în arhive, sunt încă multe asemenea mărturii ale dragostei, interesului și devotamentului cu care a fost primită și împlinită inițiativa lui Spiru Haret pentru sărbătorirea din 1904. Ar fi potrivit, de aceea, ca adunarea acestui gen de materiale să nu se oprească aici. Centrul de Cercetare și Documentare „Ștefan cel Mare” va încerca să continue lucrarea începută, cu conștiința că astfel de documente sunt cele mai elocvente mărturii pentru starea de spirit pe care numai o înțelegere superioară a faptelor o poate genera și întreține.

(M.M.Sz., Șt.S.G.)

⁶ *Cuvinte despre Ștefan cel Mare*, I, p. 19-53.

ACTE ȘI DISCURSURI DE LA SERBAREA POMENIRII LUI ȘTEFAN CEL MARE

Prefață

În urma strălucitelor serbări de la 2, 3 și 4 iulie 1904, care au însuflețit întregul neam românesc, cu ocazia pomenirii de 400 de ani a morții lui Ștefan cel Mare, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice a crezut că e bine să perpetueze pe cât se poate amintirea acestor frumoase zile. Pentru aceasta, a rugat pe d. N. Iorga, profesor la Universitatea din București, să facă

descrierea acestor serbări în principalele centre și această descriere s-a și publicat în volum separat [1]. În volumul de față, Ministerul a reunit câteva acte și unele din discursurile care s-au pronunțat în acele ocaziuni.

[1] Vezi *Notă asupra ediției*, p. 5, nota 1.

**Deciziunea No. 10.459 din
25 februar 1904 a Ministerului
Instrucțiunii Publice și al Cultelor,
prin care se dispune a se serba
în toată țara aniversarea de
400 de ani de la moartea lui
Ștefan cel Mare**

La 2 iulie 1904 se împlinesc 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare. În ziua aceasta, memoria marelui domn va fi sărbătorită de toate școalele din țară, cu toată pompa cuvenită.

În fiecare oraș, la ora 9 dimineața, se va oficia o panahidă, în care se va face pomenirea lui Ștefan vodă, a căpitanilor și ostașilor lui, căzuți în lupte pentru apărarea și întregirea pământului românesc.

Toate școlile din oraș, cu profesorii și școlarii lor și cu drapelele lor, vor asista la această panahidă. În București și Iași, vor asista și societățile de studenți constituite în mod regulat.

Panahida se va oficia de preferință pe una din piețele sau în una din grădinile orașului, care să prezinte destul spațiu pentru ca să încapă toate școlile.

După terminarea panahidei, se vor ține cuvântări de către profesori, școlari și alte persoane, iar corurile școlilor vor executa bucăți patriotice.

Amănuntele ceremoniei, cuvântările ce se vor ține și bucățile ce se vor executa se vor fixa de către comitete, formate pentru fiecare oraș din directorii tuturor școlilor primare și secundare din oraș; în București și Iași, rectorii Universităților le vor prezida. Comitetele vor putea să-și asocieze și pe alte persoane din oraș, al căror concurs ar fi util pentru lucrarea lor.

Pentru anul acesta, prin excepțiune, împărțirea premiilor în orașe se va face în ziua de 2 iulie, în orele post meridiane, iar anul școlar 1904-1905 va începe în ziua de 3 septembrie.

Școlile rurale, care se află la o depărtare nu mai mare de 4 kilometri de la un oraș, vor lua parte la ceremonia serbată în acel oraș.

Celelalte școli rurale vor asista, în ziua de duminică, 4 iulie, la serviciul religios din biserica satului, în care se

va face pomenirea Marelui Ștefan, a căpitanilor și a ostașilor săi.

După terminarea serviciului divin, școlarii cu învățătorii vor merge la școală, unde unul din învățători va ține o cuvântare de ocazie. Corul școlii va executa bucăți patriotice.

Pe unde împrejurările vor permite, mai multe școli rurale vor putea organiza serbarea în comun a ceremoniei.

Participarea profesorilor, institutorilor, învățătorilor și școlarilor la ceremonia acestor zile este obligatorie.

**Rugăciuni citite la pomenirea lui
Ștefan cel Mare și a oștenilor lui,
la 2 și 4 iulie 1904**

*Alcătuite de pr. Simeon Popescu, profesor la Liceul
„Lazăr” și aprobate de Sf. Sinod în ședința sa din 14
mai 1904.*

a) *La ectenie:*

Încă ne rugăm pentru odihna
sufletelor răposaților robilor lui
Dumnezeu Ștefan voievod și cei
împreună luptători pentru biruința
Sfintei Cruci și pentru mărirea
neamului nostru, și ca să li se ierte lor
toată greșeala cea de voie și cea fără de
voie.

b) *La rugăciunea „Dumnezeul
duhurilor...”:*

Însuși Doamne sufletele
răposaților noștri străbuni, Ștefan
voievod și oștenii lui, care au luptat și
s-au jertfit pentru apărarea legii și a
neamului românesc, le odihnește în loc

luminat, în loc de verdeață.

c) *La vozglas*:

Că Tu ești învierea, viața și odihna răposaților robilor Tăi, a străbunilor noștri, Ștefan voievod și războinicii săi, care piepturile lor le-au făcut hotar și zid de apărare pentru Biserica Ta, Hristoase Dumnezeuul nostru...

d) *Rugăciunea de dezlegare (a doua)*:

Stăpâne mult milostive Doamne Iisuse Hristoase [...], robilor Tăi, străbunilor noștri, Ștefan voievod și celor ce împreună cu dânsul au luptat pentru susținerea Evangheliei Tale și pentru apărarea neamului românesc, iartă-le orice au greșit întru această viață, cu cuvântul, cu fapta sau cu gândul, dezlegându-le și legătura care este pusă asupra lor [...], sufletele lor adică să se așeze cu sfinții...

După care urmează imediat:

Iară și iară, plecând genunchii noștri, Domnului să ne rugăm.

(Iar în genunchind tot poporul, preotul citește din genunchi, cu voce înaltă, sărbătorească, rugăciunea ce urmează:)

Doamne Dumnezeuul puterilor, cela ce cu negrăită înțelepciune

ocârmuiești lumea și în dreapta Ta ții soarta popoarelor; cea ce înalți și smerești popoarele, le risipești și iarăși le înnoiești, după sfatul Tău cel nepătruns de mintea noastră, auzi-ne pe noi, nevrednicii, care cu genunchii plecați, cu inima înfrântă și smerită cădem înaintea Măririi Tale și îndrăznim a-Ți aduce ca o tămâie bine mirositoare jertfa inimilor noastre, drept mulțămită pentru marile Tale faceri de bine, ce ai revărsat asupra neamului românesc, care pe Tine Te proslăvește, și l-ai învrednicit veacuri întregi să fie apărarea Creștinătății, i-ai trimis viteji fără pereche, care să ducă Sfânta Ta Cruce la izbândă, și acum, Preabunule Împărate, noi, urmași ai aleșilor Tăi, străbunilor noștri viteji, cu lacrimi Te rugăm: iartă-i pe ei de toate greșalele și-i odihnește în împărăția Ta; iar spre noi caută cu milă și cu nespusa Ta părintească dragoste și ne fă vrednici de străbunii noștri; insuflă în inimile noastre ale tuturor dragostea de lege, de neam și de țară; învrednicește-ne și pre noi cum ai învrednicit pe străbunii noștri ca, de se va simți trebuință, să fim aleșii Tăi întru apărarea Bisericii Tale celei sfinte și a patriei noastre; sădește și întărește în inimile noastre râvna sfântă de-a ne jertfi și noi pentru

moșie, neam și lege; mai cu dinadinsul Te rugăm, Doamne al puterilor: insuflă în inima tineretului nostru focul cel sfânt al dragostei de neam și de lege, împreună cu duhul ascultării de povețele ocârmuitorilor, pe care Tu i-ai pus spre binele neamului nostru; întărește inima și brațul oștenilor noștri, dându-le duhul vitejiei, pe care străbunilor noștri cu prisosință le-ai dat; luminează mintea celor pe care i-ai rânduit povățuitori ai oștirilor și-i înarmează cu vitejia cu care ai înarmat pe alesul Tău luptător, Ștefan voievod, a cărui pildă fă să rămână vecinic povățuitoare între noi, care suntem râvnitori a înălța Sfânta Ta Cruce și Evanghelie și a lupta pentru strălucirea ei. Părinte al luminilor, încălzește inimile și luminează mintea căpeteniilor noastre bisericești, ca să povățuiască Biserica Ta română după bunăvoința Ta; unsului Tău, pe care Tu l-ai trimis nouă, regelui nostru iubit, păstrează-i darurile cu care l-ai împodobit și-i lungește viața între noi, spre binele și fericirea neamului și spre lauda și preamărirea numelui Tău, amin.

Pomelnicul lui Ștefan cel Mare, al neamului și al boierilor lui

*Alcătuit de d. I. Tanoviceanu, profesor la
Universitatea din București.*

Stefan voievod;
Bogdan voievod, părinte;
Oltea, mamă;

Ioachim,
Ioan,
Cristea, frați;

Sora,
Maria, surori;

Mărușca,
Evdochia de la Kiev,
Maria de la Mangop,
Maria, fiica lui Radu vodă,
Maria Rareș [1], soții;

Alexandru,
Iliaș,
Petru,
Bogdan,

Bogdan-Vlad,
Petru Rareș, fii;

Olena,
Cneajna,
Maria Cneajna [2], fiice.

Boieri

Albu spătarul;
Alexa, pârçălabul de Orhei;
Andreica paharnicul;
Arbure, pârçălabul de Neamț;
Arbure Luca, portarul Sucevei;
Bălco, pârçălabul de Cetatea
Albă;
Bărsa [3] stolnicul;
Bode vornicul;
Boldur Simion [4] vornicul;
Boul Dragoș vornicul;
Boueanu Ion, pârçălabul de
Neamț;
Brăescul Iurie vistierul;
Braevici Duma vornicul;
Brudur Duma, pârçălabul de
Hotin;
Bucium Ion, pârçălabul de Chilia;
Buhte, pârçălabul de Chilia;
Calapod Petre stolnicul;
Cânde Toma;
Cernat Steful;
Chiracole vistierul;
Ciocârlie;

Ciopei, pârcălabul de Neamț;
Ciortorovschi Andreica,
pârcălabul de Orhei;
Clănău spătarul;
Coste, pârcălabul de Soroca;
Cozmița;
Crasniș vornicul;
Crețeanul Hodco, pârcălabul de
Neamț;
Dajbog, pârcălabul de Neamț;
Damancușevici Stețcu;
Danovici Coste paharnicul;
Duma, pârcălabul de Neamț;
Dinga;
Dobrul logofătul;
Dolha Jurjea;
Dragoș;
Dumșa postelnicul;
Dvornicovici Stanciul,
pârcălabul Cetății Albe;
Eremia postelnicul;
Fetion;
Frunteș Ion stolnicul;
Gangur Radu, pârcălabul de
Orhei;
Gherman, pârcălabul Cetății
Albe;
Goian vornicul;
Gotcă Fete, pârcălabul de
Roman;
Grumaz Ion, staroste de
Cernăuți;

Hrăman, pârcălabul Cetății Albe;
Hrană vornicul;
Hrincovici Ivașco;
Hudici Iațco;
Huru Ilie;
Iachimovici Petrică;
Iliaș, pârcălabul de Suceava [5];
Ion paharnicul;
Isac vistierul;
Isaia vornicul;
Iuga Ignatie vistierul;
Iuga postelnicul;
Ivancu pitarul [6];
Ivancu, pârcălabul de Orhei;
Ivașcu, pârcălabul Chilieii;
Julici Oană;
Luca, pârcălabul Cetății Albe;
Manoil, pârcălabul de Hotin;
Mârzea, pârcălabul Cetății Albe;
Mătei stolnicul;
Maxim, pârcălabul de Chilia;
Mic Crai vornicul;
Micotă, pârcălabul de Neamț;
Micotici Grozea, pârcălabul de
Orhei;
Mihău spătarul;
Movilă Cozma paharnicul;
Modruz Iliaș;
Mușat, pârcălabul de Hotin;
Negrilă paharnicul;
Negrilă, pârcălabul de Hotin;
Neagu, pârcălabul de Chilia;

Oană, pârcălabul Cetății Albe;
Oanță, pârcălabul de Roman;
Olovenco;
Orăș Costea;
Oțel vornicul;
Oțel Mihail;
Pașco postelnicul;
Petru pârcălabul;
Petrică comisul;
Pisc Radul stolnicul;
Pitic Lazu [7] spătarul;
Ponici Petru, pârcălabul Sucevei;
Purece, pârcălabul de Hotin;
Reațeș, pârcălabul de Neamț;
Săcară Ion, pârcălabul de Roman;
Sacăș spătarul;
Șandrovici Cozma;
Șandru, pârcălabul de Dorohoi;
Șandru, pârcălabul de Roman;
Șarpe Cozma postelnicul;
Sin, pârcălabul de Hotin [8];
Stanimir vistierul;
Ștefan [9], pârcălabul de Hotin;
Știbor Hodco vornicul;
Tăutul Ion logofătul;
Toader paharnicul;
Toader, pârcălabul de Hotin;
Toma logofătul;
Toma stolnicul;
Vălce, pârcălabul de Roman;
Vascu;
Vlaicu, pârcălabul de Hotin;

Vlaiculovici Duma, staroste de Hotin;

Vrânceanul spătarul;

Zbiare, pârcălabul Cetății Albe;

Zubco paharnicul [10].

[1] Maria, căreia alcătuitorul pomelnicului i-a adăugat și supranumele „Rareș”, a fost soția nu a lui Ștefan cel Mare, ci a fiului acestuia, Petru Rareș, domn al Moldovei (1527–1538, 1541–1546). Doamna Maria a murit la 28 iunie 1529 și a fost înmormântată în biserica Mănăstirii Putna.

[2] Cneajna și Maria Cneajna sunt una și aceeași persoană. Din șirul fiicelor lui Ștefan cel Mare lipsește, însă, Ana, moartă în copilărie și înhumată în biserica Mănăstirii Bistrița.

[3] Corect: Barsu.

[4] Corect: Sima.

[5] Același cu Modruz Iliăș, menționat mai jos.

[6] Un boier cu acest nume și această dregătorie nu apare în izvoarele vremii lui Ștefan cel Mare.

[7] Corect: Lazea.

[8] Acest boier nu a fost contemporan cu Ștefan cel Mare.

[9] Corect: Șteful.

[10] Un boier cu acest nume și această dregătorie nu apare în izvoarele vremii lui Ștefan cel Mare.

**Discursul d-lui Victor Rațiu, student
la Universitatea din București,
pronunțat la serbarea din București,
la 2 iulie 1904**

Sunt patru sute de ani, de când cu lacrimi de durere, boieri și țărani, bătrâni și copii, norodul întreg, însoțea la locuința cea mai după urmă, pe acela care timp de-o jumătate de veac, fără preget, s-a luptat cu turcii, cu tătarii, cu ungurii, cu leșii, jertfindu-și viața pentru apărarea țării sale.

Plângeau cu toții, *nu pe Ștefan*, carele trecând din viață dobândise adevărata mântuire, căci întăriți în credința lui Hristos și nădăjduind în făgăduințele sale, ei știau că domnitorul lor, pentru cele ce făptuise, avea să intre în locașul dreptilor; dar se *plângeau pe ei*, căci se vedeau lipsiți de acela a cărui minte ageră și înțeleaptă îi condusese din biruință în biruință, de acela ce făcuse pe dușmani să tremure la auzul gloriosului său nume. *Plângea poporul,*

căci se vedea lipsit de judecătorul drept, de domnitorul înțelept, de acela care știuse să-i ocrotească, de acela care dusesese faima țării românești din Bosfor până la izvoarele Niprului, de la țărmurile Adriaticii până-n văile Eufratului.

Poporul, care simțise că, pierzând pe Ștefan, pierdea un adevărat părinte, l-a îndumnezeit, l-a trecut în rândul sfinților, nădăjduind să-i apere și în cer, față de Dumnezeu, cum îi apăraseră pe pământ, față de oameni.

Sunt patru sute de ani de când s-a acoperit, cu lespede de piatră, în Sfânta Mănăstire a Putnei, mormântul aceluia ce umpluse lumea cu faima vitejiilor sale. Dar lungul vremurilor n-a putut șterge din sufletele românilor scumpa lui pomenire și astăzi, când românii de pretutindeni se unesc într-un singur gând, ca să proslăvească pe neasemănatul domn, tinerimea universitară se simte mândră că poate aduce prinosul ei de admiraire domnului drept, politicului îndemânatic, oșteanului viteaz care a fost Ștefan cel Sfânt și Mare.

„Slava strămoșească pe strămoși cinstește” și dacă laudăm minunile de vitejie săvârșite de strămoșii noștri, n-o facem decât spre a ne aminti cât ne este

de mare datoria ce avem de a lupta și noi, spre a ajunge demni de asemenea strămoși.

Aducem laudă celor morți, spre a sluji de pildă înțeleaptă pentru îndreptarea celor vii.

Urmând faptele lui Ștefan, generațiile viitoare vor trebui să lupte neconținut, pentru a nu se depărta de calea croită de dânsul, căci după cum Ștefan nu a luat spre laudă strălucirea strămoșilor din care se trăgea, ci a căutat să cinstească el, prin faptele sale, neamul său; după cum s-a dat Ștefan ostenelelor fără preget, primejdiilor fără frică, odihnei fără desfrânare, voind să înalțe prin el mai presus neamul său, iar nu pe dânsul prin slava strămoșilor; tot astfel și nouă sărbătorirea faptelor strămoșești să ne redeștepte în minte gloria străbunilor, nu pentru a ne mândri cu ea, ci pentru a ne da seama, că de voim a fi socotiți cu adevărat ca strănepoți ai unor astfel de oameni, ne trebuie: dor de muncă, sfântă iubire de patrie, curaj nestrămutat, cumpătare și credință neștirbită.

Acestea să le învățăm amintindu-ne de faptele lui Ștefan.

„Ce minte atât de bogată în gândiri, ce limbă atât de avută în cuvinte, ce meșteșug atât de iscusit, să

poată descrie atâtea înfrângeri ale vrăjmașilor, atâtea sfărâmări de cetăți, atâtea zidiri de locașuri sfinte și atâta înțelepciune câtă a avut Marele și Sfântul Ștefan. El cu vitejia lui ne-a apărat, cu înțelepciunea lui ne-a cârmuit și cu iubirea lui de neam și țară ne-a fericit”.

Cu ostași puțini, rău înarmați, luați de la coarnele plugului – dar însuflețiți cu toții de gândul că luptă pentru apărarea vetrelor lor – a fost în stare nu numai să zdrobească pe vrăjmașii ce veneau împotriva țării cu puteri neînchipuit de mari, dar încă se povestește că într-o luptă cu tătarii, aceștia pe când fugeau goniți din urmă de armia lui Ștefan, așa de mare le era frica de a nu fi ajunși, încât socotind că de-ar fi mai ușori, caii i-ar duce mai repede, aruncau jos merindele, armele și chiar hainele după ei și se azvârleau nebunește în Nistru, voind să puie cât mai repede între ei și oastea lui Ștefan un stăvilar de valuri spumegătoare...

Chiar învins, Ștefan ni se arată tot atât de mare.

Amăgit de aliații săi, părăsit de cea mai mare parte din oastea sa, el fu nevoit să dea lupta de la Războieni, ajutat de un prea mic număr de ostași, așa încât învingerea suferită nu se

datorește decât numărului copleșitor al vrăjmașilor.

Ștefan învins: întreaga țară cădea pradă turcilor...

„Dumnezeule ! în Tine speranța lor a rămas,

Ridică-se până la ceruri al lor trist și jalnic glas

Și trimite-le de-acolo un înger într-ajutor,

Căci se lupt pentru scăparea și-apărarea țării lor”.

Și Cel stăpânitor a toate a ajutat pe Ștefan să risipească pe dușmani; sfatul Celui preaînalt a venit la timp în mintea povățuitorului oștirii și l-a îndrumat spre izbândă.

„Dar ce, trebuie să cuvinte ? Înseși întâmplările au dovedit-o ! Pe voi, locuri roșite de sângele vrăjmașilor, vă chem martori ! Pe voi, amurguri glorioase a zilelor de luptă ! Voi spuneți mărimea sufletului său, voi ale lui biruinți, voi a lui vrednicie arătați !”.

Când ne amintim de luptele lui Ștefan, nu știm ce să admirăm mai mult: dibăcia cu care știa el să aleagă locul luptei și timpul când să o dea, sau eroismul soldaților lui ? Cumpănirea cu care Ștefan știa să întrebuițeze forțele de care dispunea, sau măiestria cu care se pricepea să găsească momentul

priincios, când, intrând el însuși în luptă, îmbărbăta prin aceasta pe ostași, făcându-i să-ntețească atacul cu forțe reîmprospătate. Și așa vedem atacând la Baia *în timpul nopții* pe dușmanii amețiți de somn și de băutură; la Rahova atacând pe turci *în timpul unei pâcle dese* și după ce-i băgase - prin șiretenie - în niște locuri mlăștinoase; atacând armata craiului Albert al Poloniei într-o pădure și răsturnând asupra-i copacii din Codrii Cosminului.

Pretutindeni se vede măiestria cu care știa să se folosească de cele mai mici împrejurări, ca să înlesnească armatei sale biruința; așa că nu trebuie să ne mirăm dacă, cu o armată atât de mică, a învins de treizeci și patru de ori pe vrăjmași, fiind învins abia de două ori în cele treizeci și șase de războaie pe care le-a purtat.

Dar dacă sunt minunate victoriile câștigate de el, apoi nu mai puțin minunate sunt și actele sale politice.

Cum să nu admirăm iscusința lui Ștefan, care înțelegând că de-ar fi fost atacat de mai mulți dușmani deodată, ar fi fost zdrobit, el a căutat întotdeauna ca atunci când se luptă cu unii, să-i aibă pe ceilalți de prieteni.

Cum să nu admirăm pe Ștefan,

care a știut atât de bine să se folosească de certurile interne din regatele vecine.

Cum să nu admirăm pe acela care atât de mult și-a iubit țara, încât și în cele din urmă clipe ale vieții, când era slăbit de boală, îmbătrânit de povara anilor și grijilor, istovit de munca uriașă ce săvârșise, nu și-a luat gândul câtuși de puțin de la soarta țării. Știind bine că de moare el, urmașii săi nu vor mai fi în stare să ție piept dușmanilor, le dă sfatul cel mai bun, acela de-a se supune vrăjmașului celui mai puternic și celui mai cinstit: turcilor.

Dar și celelalte însușiri trebuincioase domnitorilor le-a avut.

Nicicând n-a fost Ștefan îngâmfat de laurii câștigați în războaie, ci întotdeauna și-a dat seama că dușmanii lui sunt mai puternici decât el și că ar fi mai bine să fie în relațiuni pașnice cu ei.

Apoi Ștefan a știut să cârmuiască bine și trebile dinăuntru ale țării, a căutat să înlesnească comerțul și, cu tot lanțul neîntrerupt de războaie, a găsit timpul să clădească biserici, al căror număr se ridică la patruzeci și patru.

Ștefan a fost și drept judecător, și ce mărturie mai strălucită despre aceasta decât faptul că în tot timpul

domniei lui nu s-au pomenit răscoale contra stăpânirii.

Dar smerenia lui Ștefan, care după lupta de la Podul Înalt, în loc să se mândrească cu victoria câștigată, a postit patru zile și patru nopți de-a rândul, pentru a mulțumi astfel lui Dumnezeu care i-a dat biruința ! Credința în Dumnezeu nu l-a părăsit o singură clipă în tot timpul vieții, și e drept că o putere supraomenească, dumnezeiască, trebuie că a ajutat lui Ștefan ca să poată aduce la îndeplinire izbânzi atât de strălucite.

Viteaz căpitan, iscusit politic, dibaci cărmuitor, drept judecător, bun și milostiv creștin: iată cine a fost Ștefan cel Mare.

Pe o temelie alcătuită de iubirea de neam, se ridică mândru spre cer un monument nepieritor de isprăvi strălucite, monument pe care negura vremilor ce au trecut peste dânsul n-a putut nici să-i întunece strălucirea, nici să-i micșoreze trăinicia. La acest monument ce se înalță falnic vine astăzi să se închine întreaga suflare românească. Și mai trăind cu mintea, pentru o clipă, prin vremile apuse, vine să-și oțelească inimile la focul eroismului și iubirii de țară, a timpurilor când românii, neajutați de

nimeni, susțineau războaie uriașe, cu aceia care înmărmuriseră Europa prin vitejia lor.

Fie ca aducerea aminte a acestor glorioase timpuri să slujească de îndemn tuturor românilor, ca încurajați și conștienți de datoria lor, să pășească mândri pe calea croită de strămoși.

Iar tu, umbră sfântă a unuia din cei mai de frunte domni ai României, din ceruri de unde ești, inspiră-ne încă cu mintea-ți ageră și înțeleaptă și îndreaptă-ne spre bine și adevăr.

Umbră măreață:

„În cer apune soarele
Stingând razele lui
Dar într-a noastre suflete
Tu-n veci n-ai să apui”.

**Discursul d-lui I. Bogdan, profesor
la Universitatea din București,
pronunțat la serbarea din București,
la 2 iulie 1904**

Nu se împlinise nici un pătrar de secol de când Alexandru cel Bun, blândul și înțeleptul părinte al Moldovei, desăvârșise opera întemeietorului ei, lărgind granițele țării până la „Marea cea mare” prin cucerirea Chilie și Cetății Albe și asigurând, printr-o lungă și pașnică domnie, înflorirea tuturor acelor așezăminte, înlăuntrul cărora s-a desfășurat apoi timp de cinci secole viața statului moldovenesc; nu se împlinise nici un pătrar de secol de la moartea acestui domn și, în momentul când Ștefan cel Mare urca treptele tronului, pe care bunicul său Alexandru îl ilustrase prin faptele păcii, iar tatăl său Bogdan printr-o memorabilă faptă războinică, la 1457, țara pe care el avea

s-o stăpânească aproape o jumătate de veac se afla într-o adâncă decădere politică.

Înverșunate lupte lăuntrice stropiseră de multe ori pământul ei cu sângele Casei domnitoare; cei doi vecini de la apus și răsărit hotărau soarta domniilor și a țării, și nu lipsise mult ca aceasta să fie împărțită între dânșii; un al treilea vecin, mai puternic și mai primejdios decât ei, se ridicase la miazăzi și, cu un an înaintea venirii lui Ștefan, izbutise să îngenunche țara strămoșilor lui, pe care o cârmuia atunci un nevrednic omorător de frate, unchiul său Petru Aron. Acesta fusese primul domn al Moldovei care a plătit tribut turcilor, la 1456.

Cu trei ani mai înainte, Mohamed al II-lea pusese capăt Imperiului creștin de Răsărit; popoarele de la sudul Dunării își plecaseră spinarea sub jugul Semilunii; țara soră a Moldovei, vechiul leagăn și sâmbure al poporului românesc, își pierduse neatârnairea și turcul se pregătea s-o prefacă într-o provincie a lui.

Ungaria, singura țară creștină care până atunci luptase cu bărbăție contra puhoiului turcesc, alături de români și de creștinii ortodocși din Peninsula Balcanică, pierduse pe cel

mai mare erou al său, un erou de viță română, pe Iancu Huniadi, care răzbunase înfrângerea de la Varna prin strălucita despresurare a Belgradului sârbesc.

Dar, când apunea steaua acestui mare român, și cu ea a Ungariei întregi, răsărea într-o țară mică steaua unui alt român, care, ca și Huniadi, și-a închinat viața întreagă în slujba Creștinătății și a neamului său: era tânărul, dar viteazul și neîntrecutul Ștefan, pe care urmașii cu drept cuvânt l-au numit cel Mare și Sfânt.

Mare s-a arătat Ștefan din întâii ani ai domniei sale, mare prin sufletul său generos și iertător, prin care a știut să adune în jurul său pe vitejii boieri ai Moldovei, care până la dânsul luptaseră, orbiți de patimile partidelor, nu pentru țară, ci pentru stăpânii lor; mare prin gândul său cuprinzător de planuri îndepărtate, pe care voința sa de oțel și neștrămutata sa credință în izbânda lor l-au făcut să le îndeplinească, spre nepieritoarea glorie a numelui său și spre fericirea neamului din care a ieșit.

În scurtă vreme el a dat Moldovei hotarele ce le pierduse, recucerind cetățile de la margine, Hotinul și Chilia (1463, 1466), în care

și-a așezat pârçălabii săi, acei harnici pârçălabi, cu ajutorul cărora a apărât el cetățile și ogoarele țării timp de patruzeci și șapte de ani și a căror putere se stinge îndată după dânsul.

Întocmindu-și oștirea și organizând apărarea țării, cum nu fusese niciodată mai înainte, el a putut respinge, zece ani de la suirea sa în scaun, îndrăzneța invazie a lui Matei Corvin, rege venit la răsărit de Carpați încărcat de gloria câștigată în apusul lor și întors, în urma luptei de la Baia (1467), cu răni moldovenești în spate. Opt ani după aceea (1475), a zdrobit el, la Podul Înalt de lângă Vaslui, cotropitoarea armată a lui Mohamed al II-lea, care venise să-l pedepsească pentru amestecul lui în trebile Țării Românești și să-l încovoie și pe dânsul, precum încovoiasă pe frații săi de dincoace de Milcov. Atât de neașteptată și atât de strălucită a fost izbânda lui Ștefan de la Podul Înalt, încât papa de la Roma vedea acum într-însul un nou atlet al lui Hristos, menit să mântuie altarul Sfântului Petru de rușinea cu care îl amenința Mohamed; iar unul din spiritele cele mai alese ale timpului, un mare diplomat și adânc cunoscător al secretelor politice și, în același timp, un

mare și mândru patriot polon, cel mai de seamă istoric al Orientului în secolul al XV-lea, Długosz, nu s-a putut stăpâni, la povestirea neasămănatei izbânzi câștigate de un adversar pe pământul în codrii căruia strămoși și protectori de-ai lui își lăsaseră oasele cu rușine, nu s-a putut stăpâni să nu scrie memorabilele cuvinte care pentru totdeauna vor fi cel mai măgulitor omagiu adus domnului nostru: „O, bărbat minunat, cu nimic mai prejos de ducii eroici, pe care atât de mult îi admirăm ! Tu, care în veacul nostru, cel dintâi printre principii lumii, ai repurtat o învingere atât de strălucită asupra turcului ! După judecata mea, ai fi vrednic să ți se încredințeze, prin sfatul, înțelegerea și hotărârea tuturor creștinilor, stăpânirea și conducerea lumii întregi și mai ales funcțiunea de comandant împotriva turcilor, pe când ceilalți regi și principii catolici se pierd în trândăvie și plăceri, ori în războaie civile”.

Răsunetul luptei de la Podul Înalt a fost așa de puternic în Europa, încât numele lui Ștefan „era în gura tuturor și toți într-un gând îl preamăreau”, cum zicea contimporanul său, papa Sixt al IV-lea. Lumea simțise însemnătatea acelei bătălii pentru

Europa creștină: un mare și până atunci neînvingător împărat fusese înfrânt de un mic și necunoscut principe, vrednic să cârmuiască o țară mai mare. Cei 40.000 de moldoveni au oprit atunci în loc înaintarea oștilor de trei ori mai mari ale lui Mohamed și au împiedecat pentru totdeauna transformarea Țărilor Române în provincii turcești. Cu aceasta, ei au împiedicat însă înaintarea osmanilor în miezul Europei și aceasta constituie marea importanță a lui Ștefan în istoria universală.

Mohamed a răzbutat în anul următor pierderea de la Podul Înalt prin înfrângerea adusă lui Ștefan la Războieni, întâia și cea mai dureroasă din cele două pe care le-a suferit eroul nostru în tot cursul domniei sale, ilustrată, cum însuși spunea pe patul de moarte, prin treizeci și patru de biruințe. Boierimea Moldovei a fost aproape întreagă secerată în această luptă; țara însă n-a fost pierdută, căci au scăpat-o țăranii, acei din care ieșise și din care se primenea boierimea, acei ce iubeau pe Ștefan ca pe un părinte, ca pe un drept și bun oblăduitor al lor. Deși învins la Războieni, un contemporan putea să scrie, câteva săptămâni după luptă, că „Ștefan, ieșit din munți, se plimbă fără frică călare

prin toată țara sa", iar turcii se grăbesc a o părăsi, fără să fi cuprins măcar o singură cetate și fără să fi cășunat altă pagubă decât prada luată cu dâșii.

Nu era dat acestor aprigi cuceritori ai răsăritului să supuie Moldova cu armele; ea li s-a închinat de bunăvoie, căutând să-și asigure astfel existența și de fapt neatârarea împotriva creștinilor, care o amenințau mai mult decât păgânii: împotriva polonilor și ungarilor. Acest suprem act de înțelepciune politică l-a săvârșit tot Ștefan cel Mare: ceea ce nu putuse îndeplini cu brațul său de războinic, el a îndeplinit cu mintea înțeleaptă de bătrân, când, în urma experienței făcute cu nepăsarea și perfidia polonă și în urma anarhiei prevestitoare de cădere a Ungariei după moartea lui Matei Corvin, el s-a supus la plata birului turcesc și apoi, aproape de moarte, când nu mai avea să se teamă nici de unguri, care deveniseră mai puțin periculoși, nici de poloni, pe care-i bătuse cumplit în Codrul Cozminului (1497), cu care încheiase pace (1499) și cărora apoi le luase Pocuția (1502), a sfătuit pe fiul său Bogdan și pe viitorii sfetnici ai acestuia să-și asigure pacea și liniștea dinlăuntru sub aripele ocrotitoare ale puternicului turc. El a

lăsat fiului său o țară mărită la miazănoapte, după ce fatalitatea îl silise să sufere știrbirea ei de la miazăzi, prin pierderea celor două porturi de la Marea Neagră (1484).

Înconjurat de aureola strălucitoare a gloriei războinice și de aureola blânda a înțelepciunii politice, și-a încheiat Ștefan cel Mare, la 1504, cariera sa politică și militară, după ce patruzeci și șapte de ani ținuse piept dușmanilor de afară, totdeauna neclintit la locul său, după ce dăduse țării o armată oțelită, după ce ridicase cultura și arta ei la o înălțime pe care n-a mai ajuns-o niciodată după aceea, până în vremurile noastre.

Astfel Ștefan a fost mare prin faptele războiului, dar a fost și mai mare prin faptele păcii: el și-a apărat țara cu vitejie și a ocârmuit-o cu dreptate și înțelepciune; el a dat moldovenilor încredere în puterea lor și le-a hrănit credința în Dumnezeu, în cinstea căruia a ridicat el singur mai multe lăcașuri decât ridicaseră toți înaintașii lui la un loc. Prin acestea, el ne-a dat puțința să cunoaștem faptele lui, căci ele au fost scrise la Putna, mănăstire zidită de dânsul și în care rămășițele lui pământești se odihnesc de patru sute de ani.

Pentru faptele lui, poporul ce nu s-a înstrăinat niciodată de pământul său – pământ stropit cu sudoarea feței și cu sângele vinelor sale – i-a păstrat o pioasă pomenire. În amintirea poporului, Ștefan cel Mare trăiește îmbrăcat în haina legendară a viteazului care se luptă cu puterile omenești și ale naturii, și-n haina legendară a sfântului, care prin curățenia sufletului său și prin puterea credinței sale a făcut să se pogoare peste ai săi binecuvântarea dumnezeiască.

Trăiește, în unele locuri, credința, veche în popor, că Ștefan cel Mare n-a murit, că el doarme numai sub marmora de la Putna și că odată sabia lui va străpunge piatra ce-l acopere, iar el va ieși din mormânt, va încăleca pe cal, va strânge pe voinici în jurul lui și va mântui încă o dată neamul său.

Trupul lui Ștefan nu va învia; el va sta în veci acolo unde e înmormântat și unde astăzi se ridică la ceruri mii de rugăciuni pentru odihna sufletului ce odinioară l-a împodobit. A înviat însă spiritul lui, când, după 374 de ani de la moartea sa, urmașii celor căzuți la Războieni au răzbunat pe câmpiile Bulgariei, sub focul nimicitor al

dușmanilor seculari, sângele vărsat pe vremea lui și au arătat lumii că, deși adormită demult, vitejia românească a putut să reînvie și să redea poporului încrederea, pe care o pierduse, în puterea sa de viață.

Astăzi, duhul lui Ștefan cel Mare și Sfânt plutește asupra noastră, a tuturor: el ne înalță inimile și ne întărește nădejdea în viitor. Poporul care a dat naștere lui Ștefan a putut să treacă prin vremuri grele de amortire, dar nu poate să moară. Acest popor e vrednic să aibă alți Ștefani, care, desăvârșind opera celui dintâi, să ducă neamul nostru mereu înainte spre îndeplinirea misiunii lui istorice.

„Așa să ne ajute Dumnezeu” !

**Discursul d-lui Spiru C. Haret,
ministrul Instrucțiunii Publice și al
Cultelor, pronunțat la serbarea din
București, la 2 iulie 1904**

S-au împlinit 400 de ani astăzi, aproape chiar în ceasul acesta, de când s-a stins, în toată strălucirea gloriei sale, cel mai mare dintre oamenii mari care au ilustrat trecutul neamului românesc. Și, dacă ar fi să se măsoare mărimea omului, nu după întinderea țării sale, ci după puterea de concepție, după energia și priceperea în execuție, după pătrunderea genială a tainelor viitorului, ar trebui ca neîntrecutul nostru domn să se numere, nu numai ca cel mai mare român, dar și ca unul din cele mai puternice genii ce a produs vreodată neamul omenesc.

Grele erau pentru români vremile când fiul lui Bogdan vodă își puse coroana pe cap. Țara era mică, slabă, cu populație rară și săracă; hotarele ei din toate părțile erau

înconjurate de vecini puternici, ale căror pofte nu erau niciodată saturate, a căror invidie nu era niciodată adormită, pe a căror vorbă nu se putea pune niciodată temei. Despre răsărit, hotarul țării era bătut de ultimele, dar furioasele valuri ale potopului de barbari, care, timp de o mie două sute de ani, trecuseră dintr-acolo peste noi asupra Europei. Din miazăzi năpădiser noianul otoman, care cu patru ani mai înainte aruncase la pământ cele din urmă rămășițe ale vechii împărății romane. La apus și la miazănoapte, aveam vecini ale căror gânduri umblau după câștiguri ușoare, dar nu puteau înțelege primejdia comună a Creștinătății. Înlăuntru, Țările Române erau sfâșiate de lupte care făceau să se schimbe domnii la câte trei-patru ani, mai totdeauna cu ajutor străin. Oștile ungurești, polone și turcești își făceau întruna drum, ca să aducă un domn nou sau ca să gonească pe cel de mai înainte, prădând și sărăcind țara la fiecare invazie nouă.

În astfel de vremi, a luat coroana fiul viteazului Bogdan vodă. Câteva zile i-au fost de ajuns ca să pună pe fugă pe nemernicul ucigaș al tatălui său; dar o jumătate de secol nu l-au mai putut clinti din loc vijeliile pornite în

contra-i fără încetare. O jumătate de secol, Ștefan vodă își învârtește sabia contra vrăjmașilor, care curg asupra lui din toate părțile; și pe toți îi răzbește. Trufia sau lăudăroșia unora, puterea neînvinsă a altora, reaua credință a tuturor s-au zdrobit pe rând de pieptul de aramă al domnului moldovean.

Grele, dar frumoase vremi au fost acelea ! Frumos era spectacolul unui petec de pământ și al unui pumn de oameni, care, neînfricoșați, țineau piept unei lumi întregi, pentru apărarea moșiei lor. Frumos era să se vază țărănimea ridicându-se ca un singur om la glasul domnului său și, înarmată numai cu coase și topoare, risipind ca pulberea în vânt mulțimea fără număr a vrăjmașilor ! Mare și înălțător era a se vedea cauza Creștinătății, pe care cei mari și puternici nu știau să o apere, sprijinită cu atâta foc și noroc de neînfrânta sabie românească ! Dar, mai presus de toate, neîntrecut este eroul, arhanghelul răzbunător, care neadormit alerga de la un hotar la altul, zdrobind și spulberând pe toți cei care i se puneau în cale !

Abia de un an se scoborâse în mormânt un alt mare român, Ioan Corvin, care, și el, singur în vremea lui, înțelesese primejdia otomană și singur își pusese pieptul ca să o stăvilească.

După dânsul nimeni nu știu să țină sus steagul pe care-l purtase el. Puterile cele mari creștine își risipiră vremea și forțele în rivalități josnice și în lupte sterpe. Dacă Țara Moldovei nu ar fi dat lumii pe Ștefan vodă, nu ar fi fost poate în vremea aceea nimeni care să-și dea seama că istoria lumii se afla la un moment când avea să se aleagă dacă omenirea își va urma drumul înainte, sau va avea să dea din nou înapoi cu o mie de ani. Ștefan vodă a înțeles aceasta și de aceea îl vedem, timp de patruzeci și șapte de ani, neavând odihnă, căutând să deștepte interesul Creștinătății, să înjghebeze alianțe, alergând până prin Italia și Germania, pentru a întoarce cu fața spre răsărit frontul de apărare al Europei. Muncă pierdută ! Pe când Ștefan numai cu țărani lui oprea și împingea înapoi valul năvălitor, vecinii lui își băteau capul cum să-l îngenunche, ei, pigmei ridiculi, pe dânsul, uriaș.

Dar dreptatea cea de sus a dat fiecăruia după faptele sale. Ștefan însuși a pus la jug pe aceia care năzuiau să pună jugul pe gâtul Moldovei; și, nu după mulți ani, jugul otoman, mult mai greu decât cel de la Dumbrava Roșie, fu pedeapsa celor care îl lăsaseră fără ajutor, atunci când el își punea pieptul

pentru Creștinătate.

Sunt patru sute de ani de atunci și pare că a fost ieri. Au trecut peste noi nevoi mari, în mijlocul cărora neamul nostru a fost în pericol de a se pierde. Cu toate acestea, amintirea marelui domn a rămas vie în sufletul românilor și neștearsă va rămânea ea pentru totdeauna. Din Vrancea până-n Hotin și din Suceava până la Chilia, se povestesc încă împrejurul vetrei izbânzile lui Ștefan cel Mare și Sfânt și, în credința sa naivă, poporul și astăzi nădăjduiește în ajutorul lui, ori de câte ori se găsește în nevoi grele.

Și grele au mai fost vremile prin care a trecut el, de când a închis ochii Ștefan vodă ! Nu i-a fost cruțată niciuna din suferințele care pot să lovească un popor: umilințe, invazii, îngustare de hotare – de toate au trecut peste noi.

Aniversarea pe care o serbează azi românimea întregă ar fi trebuit să fie serbată încă de trei ori înaintea noastră. Dar cum era să se serbeze ? La o sută de ani după săvârșirea eroului, tronul lui era ocupat de un nevrednic, care-l închinase urmașilor robilor de la Dumbrava Roșie, și care cu dânșii împreună zădărnicesc vastele proiecte ale unui alt mare voievod, Mihai Viteazul. După altă sută de ani, țara ajunsese în pragul perioadei celei mai

triste a istoriei sale, când coroana lui Ștefan și Mihai avea să se prefacă în gugiuman pentru capetele rase la ceafă ale veneticilor din Fanar. La a treia sută de ani, acești venetici aduseseră neamul românesc la cea mai din urmă treaptă a căderii și a umilinței, îl ruinaseră, îl îngenuncheaseră și amândouă țările erau în punctul de a fi ocupate pentru șase ani de oști străine.

În așa împrejurări, cine se mai putea gândi să sărbătorească amintirea voievodului a cărui spadă fusese groaza dușmanilor ? Pentru țară ar fi fost îndoită durerea prezentului, la amintirea gloriei trecutului; iar pe gloatele de străini ce căzuseră asupra ei, imaginea eroului de la Baia, de la Racova și de la Cozmin i-ar fi îngrozit.

Ne-a fost dat nouă, cei de azi, să putem serba așa cum se cuvine gloria lui Ștefan vodă. Astăzi, în 1904, când ne uităm înapoi și vedem pe unde am trecut din ziua când a închis ochii marele domn, ni se pare că de pe un munte înalt ne-am prăvălit în fundul unei prăpăstii, de unde, numai cu osteneți și cu pericole nenumărate, abia am ajuns să ne ridicăm până în vârful muntelui din față.

Pentru întâia oară, de patru sute de ani, poporul românesc se regăsește

unit și tare înlăuntru, respectat în afară. Unirea țărilor surori, Ștefan cel Mare se silise să o facă și a luptat pentru dânsa o viață întreagă, vărsând șiroaie de sânge.

Cu o sută de ani mai târziu, Mihai Viteazul a și reușit un moment să o realizeze, tot pe câmpul de bătălie. Căci pe atunci ideea unirii fraților era așa de departe și așa de neînțeleasă de mintea gloatei, încât numai cu sabia se puteau gândi să o realizeze unii ca Ștefan sau Mihai, a căror agerime depășea priceperea și prevederea contemporanilor. Dar suferințele comune apropie și înfrățesc pe oameni mai mult decât orice. Cei patru sute de ani de umilințe și necazuri ce au trecut peste noi au făcut mai mult pentru cauza unirii decât victoriile de la Cetatea Dâmboviței și de la Râmnicul Sărat; și de aceea, îndată ce împrejurările ne-au lăsat un moment de răsuflet, ideea unirii a izbucnit deodată de la un capăt până la celălalt al ambelor țări și s-a impus, nu numai înăuntru, dar și Europei întregi.

Sunt abia 45 de ani de atunci; mulți din noi am trăit anii aceștia și am luat chiar parte la desfășurarea evenimentelor. Am văzut cu ochii noștri cum din două neînsemnate provincii s-a făcut un stat modern; am

asistat la nașterea și creșterea lui, la botezul lui de sânge; l-am văzut crescând în putere și înțelepciune, ca un tânăr atlet și întinzând braț de ajutor și altora în nevoi; am luat și noi parte, cu inima, cu sufletul sau cu sângele nostru, la răsplătirea, cu vârf și îndesat, a secolelor de rușine trecute; și am lucrat și noi, mari și mici, la desăvârșirea visului pe care nu i-a fost dat Marelui Ștefan să-l vadă împlinit.

Poate dar marele și sfântul domn să reia în pace somnul său cel veșnic. Dacă sute de ani a tresărit în mormânt, atunci când neamul său se părea în primejdie de pieire, astăzi poate să doarmă liniștit; căci românii, uniți în gânduri și în simțiri, viteji ca-n vremile lui, înțelepți și hotărâți, vor ști să-și apere moșia cum a apărat-o și el.

Fie ca această zi mare, când inimile tuturor românilor bat împreună, însuflețite la amintirea lui Ștefan cel Mare și Sfânt, să fie legătura care să ne unească pe toți în același gând de iubire de țară și de sacrificiu pentru gloria și tăria ei ! Acesta va fi adevăratul și cel mai scump prinos pentru eroul de la Putna.

**Discursul d-lui P. Rășcanu, profesor
la Universitatea din Iași, pronunțat
la serbarea din Iași, la 2 iulie 1904**

Înalt Prea Sfințite,
Domnilor,

„**I**ngropat-au pe Ștefan vodă în Mănăstirea Putna, cu multă jale și plângere tuturor locuitorilor țării, cât plângea toți ca după un părinte a lor: că cunoștea toți că s-au scăpat de mult bine și apărare. Că după moartea lui îi zicea Sfântul Ștefan vodă, nu pentru suflet, că este în mâna lui Dumnezeu, că el încă au fost om cu păcate; ci pentru lucrurile sale vitejești, carele nimeni din domni, nici mai înainte, nici după aceia, nu l-au ajuns”.

Cu aceste cuvinte slăvește vornicul Grigorie Ureche pe marele voievod, o sută cincizeci de ani după moartea lui; și poporul, până în ziua de

astăzi, păstrează cu pietate amintirea marelui bărbat, adevăratul întemeietor al statului moldovenesc și organizatorul lui, apărătorul țării și al credinței strămoșești, cel care a așezat puterea Moldovei pe temelii pe care veacuri de urgie nu le-au putut în totul surpa.

Ștefan *cel Mare, cel Bun, cel Sfânt*, cântat de popor, a rămas pentru de-a pururea idealul neamului românesc și, în vremi grele ca și în timpuri mai senine, el a fost steaua spre care s-au îndreptat ochii românului doritor de o soartă mai bună; el a fost mângâierea lui în necazuri; și numele lui a fost un întreg program pentru viitor.

Când, înainte de 1848, tinerii munteni și moldoveni au început a simți că a sosit momentul ca Principatele să scuture protectoratul rusesc și ca poporul românesc să-și croiască o altă soartă în lume, numele lui Ștefan cel Mare a slujit ca simbol de înfrățire; și toastul lui C. Negri în ziua de Sf. Ștefan, în Paris, a pus temelia acelei frății nedespărțite, acelei împreună lucrări rodnice între tineretul moldovean și muntean, acelui entuziasm patriotic care a adus revoluțiunea din 1848, care a făcut unirea și care a contribuit atât de

puternic la renașterea noastră națională.

Când, peste treizeci de ani, în Viena, tinerii din toate țările locuite de români se încredințează că trebuie ca românii de pretutindena să lucreze în o singură direcțiune, în sensul redeșteptării conștiinței naționale adormită pe alocurea, numele lui Ștefan cel Mare vine în mintea tuturor și sărbătoarea de la Putna din 1871 este cea întâi sărbătoare a întregului neam românesc. Aici, la mormântul marelui erou al tuturor românilor, se leagă jurământul de credință care unește într-un singur mănunchi pe toți românii, fără deosebire de hotarele pe care timpurile vitrege le-au pus între ei, pentru ca, cunoscându-se mai bine, dobândind unitatea culturală, având același ideal și lucrând în aceeași direcțiune, întreg neamul românesc să fie gata pentru ziua când va sosi ceasul dreptății; pentru ca în cumpăna care va decide soarta răsăritului european să arunce sabia puternică a douăsprezece milioane de români și drepturile lor neprescriptibile la o viață de sine stătătoare, drepturi pe care cumplitele vremi le-au putut călca în picioare, dar nu a le nimici.

Ștefan cel Mare nu are nevoie de „umflături ritoricești”, expresiunea

episcopului de Roman Macarie.

Nepotul lui Alexandru cel Bun și tatăl lui Petru Rareș strălucește prin propria sa lumină și cuvintele meșteșugite nu pot adăugi nimic la gloria sa. Din contră. Numele lui Ștefan cel Mare nu se poate „lua în deșert”.

În primăvara anului 1457, feciorul lui Bogdan intră în Moldova cu ajutorul lui Vlad Țepeș. El venea să reclame moștenirea părintească și să răpună pe Petru Aron, omorătorul părintelui său. Mica lui oaste spori în drumul spre nord și, după două victorii, Petru Aron fu nevoit să fugă; mare parte din boierii țării se unesc cu legitimul moștenitor și la „Dreptate”, lângă Suceava, „boierii mari și mici și altă curte mărunță” îl aclamă ca domn și stăpânitor al Țării Moldovei.

Era de douăzeci și patru de ani și venea să domnească peste o țară mică, pustiită prin mai mult de douăzeci de ani de lupte lăuntrice, sărăcită prin prădăciunile armatelor străine, umilită și înjosită înaintea leșilor și ungurilor, nevoită a plăti tribut turcilor și înconjurată de vecini puternici, gata a o șterge din rândul țărilor libere.

Era de douăzeci și patru de ani și pe tronul turcesc domnea Mohamed II, unul din cei mai însemnați sultani ce au

domnit peste turci. Valurile revărsării musulmane care amenința să cotopească întreaga Creștinătate fuseră oprite un moment la Dunăre, prin vijelia lui Ioan Corvin. Dar acesta murise; Constantinopole fusese cuprins și nimeni nu mai putea împiedica pe turci a trece Dunărea. Principatele păreau menite a cădea sub domnia Semilunii.

Ungaria vărsase șiroaie de sânge în luptele cu turcii, sub comanda lui Corvin. Popor viteaz, cu o nobilime ale cărei rânduri creșteau prin frunțașii națiunilor conlocuitoare, ungurii se credeau cei mai de frunte între popoarele creștine de la răsărit. Ei nu uitau că stăpânirea lor, mai mult nominală în adevăr, se întinsese odinioară până la Marea Neagră; nu încetau a râvni principatele, unde mulți ani stăpâniseră domni prin grația lui Ioan Corvin și aveau atunci pe tron pe Matei Corvin, unul din cei mai mari oameni care s-au suit vreodată pe tronul lui Arpad. Viteaz, foarte cult și protector luminat al artelor și științelor, foarte bine văzut la Curtea papală și în toată Creștinătatea apuseană, drept și bun cârmuitor de popoare, fiul românului Ioan Corvin se maghiarizase cu desăvârșire și era foarte ambițios.

Moldova trebuia să se aștepte numai la rele din partea acestui român ungurit.

Puternica Polonie stăpânea toate țările de la Baltica până la Marea Neagră și era în apogeul gloriei sale. Vecinii erau sub protecția ei și armatele ei inspirau groază dușmanilor; Lituania era aproape a fi supusă definitiv; tătarii erau ținuți în respect și Moldova, nevoită a-și căuta un punct de sprijin în lupta contra Ungariei, se pusese sub vasalitatea puternicului vecin de la nord, vasalitate mai mult nominală, dar care măgulea mult pe făloasa „Republică poloneză”.

Iar spre răsărit se agitau triburile tătare, pe care puternica mână a Rusiei nu le zdrobise definitiv și care tocmai acum vor face ultima lor încercare desperată înspre apus.

Moștenirea părintească era compromisă și tânărul domnitor stăpânea peste o țară fără granițe bine definite spre poloni și munteni, cu cetatea Chilia în mâna ungarilor și, ceea ce era și mai primejdios, cu boieri năraviți și deprinși cu lupte lăuntrice și Petru Aron la hotarele Moldovei, sprijinit de poloni și mai apoi de unguri. Astfel stăteau lucrurile la suirea lui pe tron.

Peste mulți ani, căci Dumnezeu

i-a hărăzit o viață îndelungată, bătrânul voievod al Moldovei, plin de glorie și de ani, putea contempla cu mândrie rezultatele strădaniei sale de aproape jumătate de veac.

Matei Corvin, „regele regilor”, care îndrăznise a intra cu foc și sabie în Moldova, zdrobit la Baia, rănit de sabia moldoveană, se întorsese cu rușine în patria sa. Oștirile turcești fuseră nimicite la Podul Înalt și însuși Mohamed II, victorios un moment la Războieni, era silit să se retragă cu mari pierderi, și Vadul Turcilor de pe Siret amintea nimicirea armatelor sale; mândria polonă fusese cumplit pedepsită la Codrii Cosminului și leșii, înhămați la pluguri, semănaseră ghindă, de unde aveau să iasă codrii „frați cu românul”, codrii aducători de cumplită moarte pentru năvălitori; tătarii prădalnici care pustiiseră o parte din Rusia și Polonia, văzură puterea lor înfrântă la Nistru și fiul hanului, merit a domni asupra apusului, căzuse sub securea călăului moldovan. Muntenia era cârmuită de domnitori prieteni marelui voievod, Vrancea cu ramificațiunile ei până la Siret și Pocuția, până la înălțimile ce despart bazinul Nistrului de al Prutului, erau moldovenesti; țara era înconjurată de

un brâu de cetăți care o apărau contra încălcărilor, pe când, înăuntru, cetăți noi asigurau apărarea națională. Iar el, eroul și părintele, încuscrit cu țarul Rusiei și cu principii de la Mangop, lăudat la Veneția, numit „apărătorul credinței”, „atletul lui Hristos”, de către papa, putea fi mândru de opera sa.

Cum a putut el realiza asemenea lucruri ? Urmașii din timpurile de scădere a Moldovei au rămas impresionati mai mult de faptele lui vitejești. Și lucrul se explică. Când sabia a căzut din mâna țăranului moldovan sărăcit și obijduit; când domnii nu mai ajungeau la tron prin voința țării și prin vitejia boierilor care-i înconjurau, ci prin pungile zarafilor greci din Constantinopole; când nici un domnitor moldovan nu mai îndrăznea a repeta cuvintele lui Alexandru cel Bun, că „Moldova nu are alt apărător decât pe Dumnezeu și sabia sa”, înțelegem ca cei care mai simțeau în inima lor dragostea de țară să se întoarcă cu o duioasă amintire spre timpurile fericite din trecut și să creadă că poporul a numit pe Ștefan *cel Sfânt* pentru faptele vitejești, „pe care nimeni altul nu le-a făcut”; pentru că ce putea fi mai sfânt pentru ei, care gemeau asupra prezentului, decât amintirea aceluia

care, patruzeci de ani, câștigase numai victorii și zdrobise pe toți năvălitorii ?

Dar poporul care-l plângea la moarte „ca pe un părinte”, poporul care i-a dat numele de *cel Bun* și *cel Sfânt* și posteritatea luminată care a consfințit numele de *cel Mare* ce i s-a dat, nu se uită numai la războaie.

Negreșit, sunt sfinte luptele ce se poartă pentru apărarea pământului strămoșesc și sunt mari faptele săvârșite în acest scop; dar Istoria nu-i darnică cu numele de *cel Mare* și victoriile asupra dușmanilor, oricât de numeroase ar fi ele, nu sunt de ajuns, numai ele, pentru ca Istoria să acorde acest titlu.

Negreșit, Ștefan era viteaz; și cele treizeci și două de bătălii câștigate sub comanda lui dovedesc pe deplin geniul lui militar; câmpiile Moldovei, înălbite de oasele dușmanilor, arată că nu se intra nepedepsit în patria viteazului; vecinii care au simțit, nu o dată, greutatea săbiei moldovenești, sunt martorii gloriei lui. Dar el nu era dintre acele căpetenii de oaste pe care Cerul le ridică uneori peste lume în mânia sa. Nu-l vedem încruntat de furie, pornind în fruntea armatei sale devotate ca să ardă, să prade, să omoare, însemnându-și drumul prin

foc și pustiire, lăsând în urmă amintirea vitejiei sale, însoțită de ura și blestemele urmașilor și ale viitorimii.

Înflăcărat de sfânta dragoste a patriei, el era fără milă contra celor care îndrăzneau a profana pământul ei; și, ca și contemporanul său Vlad Țepeș, el nu se da în lături a pedepsi cumplit pe cei care îi cădeau în mână. Martori sunt tătarii, martori sunt leșii după Codrul Cosminului.

Dar viteazul voievod își întrebuița arma numai pentru timpul când războiul este o datorie sfântă: numai pentru apărarea națională. El nu a provocat nici un război. Viteazul vitejilor știa că cei cărora Dumnezeu le-a încredințat soarta popoarelor au multe și mari datorii de îndeplinit. A face să crească populațiunea țării, a lucra pentru propășirea materială, intelectuală și morală a poporului, a dezvolta comerțul și toate ramurile de activitate națională: iată lucrări mari, cu care se putea dobândi multă glorie. Și ne putem închipui ce strălucită ar fi ajuns Moldova dacă ar fi lucrat numai în această direcțiune o minte luminată, un caracter energic și o mână de fier, cum era a lui Ștefan. Dar pentru aceasta era nevoie de o pace adâncă și Moldova nu putea avea pace decât făcând o

strajă continuă și luptând fără preget, neconținut, contra vecinilor, în patruzeci de ani. Știa marele domn că viața unui om, mai ales când țara e mică, e foarte scumpă; că pierderea unui viteaz pe câmpul de luptă e pierderea unei inteligențe și a unei energii, care ar fi adus mari foloase; dar pentru Moldova din acele vremi, cea întâi datorie era datoria de a-și asigura existența și Ștefan nu putea sta la îndoială nici un minut.

De aceea și admirația noastră este fără margini, față cu bărbatul care, înconjurat de dușmani, nevoit a sta vecinic cu arma în mână pentru a zdrobi pe năvălitor, a găsit timp de ajuns pentru a asigura liniștea și ordinea internă, a întocmi așezăminte statornice și a lucra pentru dezvoltarea culturală a poporului său. Se mira cuscrul său, țarul Rusiei, cum de găsea Ștefan timp pentru toate și cum putea el hălădui în mijlocul atâtor primejdii de care era învăluit. Noi nu ne mirăm.

Dumnezeu înzestrase pe marele domnitor cu toate darurile unui om mare. Era frumos la față, voinic la corp, mândru la suflet și cu o energie extraordinară. Mintos la sfat și căpitan neîntrecut pe câmpul de bătaie, el nu se da în lături de la ospețe îndelungate și

patru femei legitime și multe nelegitime dovedesc nevoia lui de dragoste aprinsă. Dar era în același timp de o energie fără samăn: „mânios”, zice cronicarul, „și degrabă vărsa sânge nevinovat”. Era „întreg la minte, nelenevos” și „unde nu cugetai, acolo-l aflai !”.

Bărbat în toată puterea cuvântului.

„Purta în capul lui întreg consiliul său”, a zis un cronicar francez despre contemporanul lui Ștefan, Ludovic XI al Franței. Aceste cuvinte se pot aplica și marelui voievod moldovean. Asculta pe mitropolitul Teoctist; pleca urechea la cuvintele logofătului Tăutu și ale boierilor de care era înconjurat. Dar numai el hotăra. La Suceava, ca și în tabere, în curțile domnești din Vaslui, ca și la Hârlău, domnul e întreg guvernul țării și numai el poruncește; iar sabia și buzduganul pe care i le-a încredințat țara la „Dreptate”-i dă puterea a fi ascultat fără înconjur. Petrecea la ospete cu boierii, de multe ori poate se întrecea și întârzia la masă; dar domnul era fără milă față cu trădătorii sau cu cei care nu-și făceau datoria, întreaga lor datorie. Învestit de sus cu greaua sarcină de a asigura și salva Moldova;

fiind unsul Celui Preaînalt, domnul pedepsea cumplit; pentru că ce însemnau câteva capete seci în cumpăna în care se decideau destinele țării întregi ? Găsise o boierime împărechiată și năvălită; trebuia să se știe „că are cine o cârmui” și urgia domnească dădu exemple teribile. Cu toate acestea, nici un domnitor nu s-a îngrijit așa de mult de întărirea boierimii pământene, care era pavăza Moldovei în acele timpuri de grea cumpănă pentru pământul românesc.

Când la Războieni fu nevoit a lupta numai cu armata alcătuită din boieri și curteni și când au căzut mulți, „nu biruiți, ci stropșiți de mulțimea turcilor”, cronicarul zice că „vitejii cei buni au pierit cu toții de atuncia”, iar ienicerul Hodja Efendi, care a fost de față și a descris lupta, adaugă: „se înnegri atunci fața mării moldovenilor, se scurtă mâna puterii lor”. Boierimea alcătuită din vitejii de pe câmpul de luptă trebuia dar întărită. Ștefan luă măsuri. Locurile pustii din întinsa lui Moldovă, locurile cu o însemnătate strategică, au fost constituite în „ocine” pentru voinici. Domnul dăruia moșia ca răsplată pentru vitejia arătată pe câmpul de luptă. Viteazul boier își făcea acolo

așezare; lua cu el pe cei ce luptaseră alături de el; și în curând moșia lui „Albul” ajungea moșia „Albeștilor”, a lui „Negru” - moșia „Negreștilor”, a lui „Tăutu” - moșia „Tăuteștilor”, sute și pe urmă mii din aceste organisme vii, în care urmașii familiei, vlăstare vânjoase lângă stejarul viguros, bătrânul familiei, munceau sub povăța mintosului în timp de pace, luptau sub comanda viteazului și iscusitului căpitan în timp de război și întemeiau pe pământul Moldovei mii de comunități de răzeși, mici proprietari, oameni cinstiți și cu frica lui Dumnezeu, muncitori neîntrecuți în timp de pace, spaima dușmanului în timp de război.

Când apăreau în fața dușmanului cu sumanele lor negre, cu mintenele lor bumbăcite și cu saiele dese pentru ca săgețile să nu poată pătrunde, pe caii lor cu șele de lemn și fără scări, cu pâine neagră și brânză de burduf la oblânc, țăranii, mici proprietari, descinzători din vechii căpitani, formau o armată neînvinsă.

Armata dușmană putea fi oricât de numeroasă, vecinii bogați se puteau prezenta în cele mai bune condițiuni de armătură, Moldova nu se speria. Nu degeaba o înzestrăse Dumnezeu cu

codri nestrăbătuți; nu degeaba o înzestrase Dumnezeu cu dealuri și văi înguste; codrii și văile erau scăparea țării. Dușmanul, chiar biruitor, era nevoit să se retragă, căci totul fusese ars și distrus în drumul său. Moldovenii știau că se pot reconstrui casele; târgurile și satele pot renaște din cenușa lor; pământul binecuvântat al țării producea holde mai mănoase după ce a fost îngrășat cu sângele dușmanilor; un lucru numai nu se mai putea redobândi: legea, limba și naționalitatea pierdută. Pentru aceste bunuri suferiseră ei o mie de ani din pricina barbarilor; pentru aceste bunuri își părăsiră ei locuințele din munți și, așezați în văile frumoasei Moldove, tăiaseră pădurile, curățiseră spinii și bălăriile, scosese rădăcinile și, cu munca și sudoarea lor, sudoare de sânge, își închegaseră o țară care se întindea de la munți până la mare. Și acum, dușmani din toate vânturile veneau să le răpească acest pământ „frământat cu sângele strămoșilor lor” ! Dar ca să se întâmple o asemenea nenorocire trebuia doar să nu fie un Dumnezeu în cer și un Ștefan pe pământ ! Era și Dumnezeu, era și Ștefan. Moldova avea la cine se ruga și pe cine asculta.

Greu era dușmanului să biruiască; mai greu să poată petrece în țară; dar și mai greu la întors. Luptase cu domnul și curtenii săi; încercase vitejia boierilor și neamurilor lor; dar, acum, la întors, făcea cunoștință cu țărănimea care plecase „în dobândă”, ca să zdrobească pe dușmanul demoralizat, ca să-l facă a uita, pentru multă vreme, drumul patriei noastre.

Pe cât-i este dat omului a lucra, Ștefan asigurase viitorul Moldovei. „Câtă vreme instituțiile noastre militare au rămas neatinse, autonomia noastră nu a fost un cuvânt deșert”.

A ridica mai bine de patruzeci de biserici și mănăstiri nu era numai o faptă de pietate din partea lui Ștefan, o grijă pentru mântuirea sufletului său. El putea muri liniștit. Dumnezeuul creștinilor e și „Sabaoth”, „Dumnezeul armatelor”, și Ștefan, care apăruse mai bine de patruzeci de ani o țară creștină în contra celor de altă lege, putea spera în bunătatea și dreptatea lui Dumnezeu.

Locașurile sfinte înălțate de către el aveau o îndoită menire: națională și culturală.

Într-un timp când simțul național nu era încă dezvoltat; când „credința” se confunda cu

„naționalitatea”, a înălța biserici și mănăstiri, solid construite, înconjurate cu ziduri puternice, așezate la pozițiuni anume alese, însemna a construi tot atâtea locuri de adăpost, în care sufletele pioase găseau liniștea după care în zadar suspinau pe lumea aceasta; dar erau și un loc de siguranță pentru cei care nu puteau lua armele în timp de război. Într-un asemenea timp, clopotele mănăstirilor anunțau primejdia; iar călugării luau arma pentru a respinge pe năvălitor. Părinții care zilnic rugau pe Dumnezeu pentru ctitorul mănăstirii, se inspirau în acele timpuri de exemplul de vitejie al întemeietorului acelu sfânt locaș și Dumnezeu le ajuta în lupta sfântă pentru lege și moșie.

Mănăstirile erau înzestrate cu moșii. Și aceasta a fost o măsură de prevedere pentru viitor. Încredințând Bisericii domenii întinse, marele domnitor știa că le încredințează pe mâni bune.

Timpurile puteau fi nestatornice; domnii viitori puteau abuza de pământurile statului și de dreptul lor de a face danii. Moșiile încredințate Bisericii aveau a rămâne neatinse. Minunata gospodărie a harnicilor călugări va face ca prețul lor să

sporească; din economiile realizate se vor cumpăra bunuri noi și, în ziua când statul va fi vrednic a lua pe sama sa și grija culturii naționale, Biserica, cu o sublimă abnegație, îi va pune la dispoziție sutele de milioane, depozit pe care cu atâta sfințenie îl păstrase în curs de patru sute de ani.

Mănăstirile, am zis, aveau și o menire culturală. Ele erau deschise pentru toți oamenii pioși, pentru toți oamenii învățați, pentru toți artiștii din toate țările creștine ortodoxe.

Această largă ospitalitate nu putea ea constitui o primejdie națională ? Nu. Românul nu s-a temut niciodată de străini. El i-a primit pe toți cu brațele deschise; pentru că pe pământul acesta românesc, pământ roditor, dar expus la geruri teribile și la arșițe mari, pe acest pământ nu pot trăi decât acei care au dragoste pentru el, care amestecă sudoarea frunții lor cu suculele brazdelor sale și care sunt gata în tot momentul a se jertfi pentru el. În curs de 1.500 de ani au venit în aceste țări fel de fel de neamuri. Au venit, au prădat. S-au dus. Două sute de ani ne-au prădat turcii; două sute de ani s-au îmbogățit grecii. S-au dus. Pământul a rămas românesc și țara a românilor. Și așa va fi cât lumea, dacă vom ști să păstrăm

moștenirea. Râuri de aur și de argint au plătit românii în cursul veacurilor; dar speculanții s-au dus; paraziții au pierit. Pământul a rămas al românilor.

Nu putea fi dar nici o grijă despre călugări care, în fața urgiei otomane, păraseau sfintele lor locașuri pângărite pentru a-și găsi adăpost în bogatele mănăstiri de la noi.

Și ce măreață răsplată din partea acestor harnici și cinstiți călugări pentru ospitalitatea ce le-am dat, pentru ajutoarele pe care Ștefan nu pregeta a le trimite în tot răsăritul ! Mănăstirile noastre, ele înseși obiecte de artă, au ajuns cu timpul adevărate focare științifice și artistice, care radiau și asupra țărilor de primprejur. Învățații și neobosiții călugări, scutiți de grijile lumești, traduceau, copiau, zugrăveau, făureau lucrări de artă, pe care mulți le cunoaștem numai din auzite și de care nu vom avea în curând nici o idee, căci țin de patru sute de ani, dacă nu vom lua grabnice măsuri pentru a le păstra măcar icoana lor.

Acestea fiind faptele lui Ștefan, înțelegem pentru ce el e singurul domnitor al cărui nume s-a păstrat în gura poporului și care a slujit ca legătură între prezent și trecut, în tot cursul istoriei Moldovei.

A murit la 2 iulie 1504 și numai după patru sute de ani românii s-au socotit vrednici a serba amintirea morții marelui erou.

În 1604, Ieremia Movilă, creatura polonilor și dușmanul de moarte al celuilalt bărbat cu care se mândrește neamul, lui Mihai Viteazul, în acel an domnul Moldovei nu putea îndrăzni să îngenunche la mormântul lui Ștefan și să se roage pentru el.

În 1704, Constantin Duca, fiul lui Gheorghe Duca, care fusese „și domn și vistier și neguțitor și vameș”, cum zice cronicarul, nu putea gândi la serbarea gloriei moldovene într-un timp când țara era în plină perioadă fanariotă.

Despre 1804 să tăcem cu durerea în inimă. Domnea pe tronul Moldovei Alexandru Moruzi. În 1804, în loc de a se serba centenarul morții lui Ștefan cel Mare, ni se pregătea cel mai jalnic centenar, *centenarul luării Basarabiei*, pe care-l vom serba cu durere în 1912, *nădăjduind în dreptatea lui Dumnezeu*.

Astăzi, românii veniți din toate țările locuite de români, îngenunche pe mormântul părintelui Moldovei îngropat la Putna.

Astăzi, în 1904, când Dumnezeu a binecuvântat munca unei întregi generațiuni de mari patrioți; când a

binecuvântat strădaniile unui domnitor străin, ajuns român desăvârșit îndată ce a pus piciorul pe pământul patriei, astăzi, sub regnul lui Carol I, vrednic urmaș al lui Ștefan cel Mare, astăzi, în toate bisericile din țară, românii liberi în România independentă se roagă pentru părintele poporului, pentru Ștefan cel Mare, cel Bun, cel Sfânt.

Universitatea din Iași, focarul de cultură în Moldova lui Ștefan, nu putea decât să serbeze cu pietate sărbătoarea organizată de către capul învățaturii publice. Conștientă de marea sa chemare, cea mai înaltă instituțiune culturală știe ce mare răspundere apasă asupra ei.

Dar pentru ca școala să-și îndeplinească chemarea sa, este de nevoie ca întreg poporul să fie însuflețit de câteva idei care ar constitui firul conducător pe viitorime.

Vremurile sunt grele. Veacul ce a început este un veac de fier. Viitorul este numai pentru cei voinici, pentru cei bogați, pentru cei luminați. Dușmanii neamului sunt înzestrați cu mijloace de pierzare mult mai primejdioase decât în trecut.

„Sus inimile”, români.

Avem o dinastie care este puternic stabilită, pentru că se razimă

pe temelia neclătită a iubirii poporului întreg.

Suntem douăsprezece milioane de români. O singură aspirație trebuie să-i însuflețească; o singură cugetare trebuie să-i ducă: iubirea de neam și iubirea de lege, unitatea culturală.

Avem o clasă orășenească, puternică prin bogăția sa, puternică prin cultura sa, care poate sta alături cu semenii săi din Europa cultă.

Și avem un popor la țară, marea majoritate a locuitorilor României, unul din cele mai inteligente popoare din lume și foarte muncitor, care nu ne cere decât două lucruri: dreptate și pământ; dreptate pentru ca să-și poată dezvolta în liniște minunatele daruri cu care l-a înzestrat Dumnezeu, și pământ, adică sănătatea fizică și sănătatea morală, muncă fără preget, muncă pentru folosul tuturor și fără paguba nimănui.

Să ne apropiem de acest popor; nu zic să ne pogorâm până la el, căci nu suntem așa de sus. Să nu uităm că în rândurile lui sunt urmașii tovarășilor lui Ștefan, pentru care am îngenuncheat adineaorea. Să facem să dispară prăpastia dintre clase, moștenirea trecutului, și să păstrăm pământul strămoșesc numai pentru români care, în cursul veacurilor, l-au înroșit cu

sângele lor. Și numai atunci vom fi vrednici ca, până în timpurile cele mai depărtate, să serbăm multe centenare în amintirea părintelui patriei, Ștefan cel Mare.

**Discursul d-lui Dimitre Onciul,
profesor la Universitatea din
București, pronunțat la serbarea
de la Putna, în 3 iulie 1904 [1]**

Înalt Prea Sfințite Stăpâne,
Serenissime D. Prezident al Țării,
Domnilor și Doamnelor,
Români și Creștini,

O voce dincolo de
mormânt, de la poetul *Dumbravei Roșii*,
pătrunde aci și zice:

„Erou plin de lumină, el e merit
în lume,

Pe secolul ce-l vede să sape al
său nume

Și să răspândă raze pe secolii
viitori...

Ființă de-o natură gigantică,
divină,

El e de-acei la care istoria
se-nchină”.

Istoria se închină eroului care, însuflețit de geniul nemuririi, din scânteia sa divină a dat nouă viață și lumină unui timp întreg și unui întreg popor. Istoria se închină eroului acum patru secolii trecut la nemurire, a cărui amintire o sărbătorim astăzi, eroului slăvit al vechii Moldove, al neamului român, al Creștinătății: Ștefan cel Mare.

Țara toată, și-mpreună cu dânsa, întreaga românie sărbătorește amintirea lui, prăznuind al patrulea centenar al vieții lui celei dincolo de mormânt. Și de la un capăt la altul al țării lui, pe care el cu mândrie o numea „poarta Creștinătății”, din înălțimile celor 44 de mănăstiri și biserici ce el a ridicat spre lauda lui Dumnezeu pentru biruințele sale, răsună tânguitor cântarea de slavă a clopotelor, unită cu cântarea întregii Biserici ortodoxe române, chemând sufletele românești la credință și virtute, care putere de viață dă și fapte mari îndeplinește. Este spre a preamări pe un erou al țării, erou al neamului, erou al istoriei.

În complexitatea multiplă de cauze și efecte din care se dezvelește istoria omenirii, manifestarea popoarelor active în istorie este determinată esențial de mediul înconjurător ce-l dă așezarea

geografică, de împrejurările timpului, de însușirile rasei și de acțiunea personalităților istorice. Din această complexitate se înalță întotdeauna, ca munții giganti deasupra câmpiilor, marile personalități istorice, prin acțiunea lor hotărâtoare în viața popoarelor.

Între personalitățile care astfel au determinat istoria și viața poporului român, în condițiunile date prin așezarea geografică a țării, prin împrejurările timpului și prin însușirile de rasă ale poporului, strălucește mai presus marea imagine a lui Ștefan cel Mare, domnul Moldovei de la 14 aprilie 1457 până la 2 iulie 1504. Aproape jumătate de secol, în cea mai lungă domnie ce a fost dată țării lui, el a dominat scena istoriei române, răspândind gloria armelor românești și lauda numelui român în cele patru părți ale lumii. „Toate gurile te numesc, și toți într-un gând prea mult te laudă”, îi scria papa Sixt IV. Iar el însuși, în ajunul morții, zicea medicului venețian care-l căuta: „De când sunt domn al acestei țări, 36 de războaie am dat, în 34 am învins, și 2 am pierdut”.

„Om preaînțelept, vrednic de multă laudă, iubit mult de supușii săi, îndurător și drept, mult apărător și

generos”: așa îl caracterizează medicul Matei Muriano în relațiunea sa către dogele Veneției. Iar cronicarul țării încheie povestirea acestei domnii binecuvântate, zicând: „După multe războaie cu noroc ce au făcut, cu mare jale au răposat marți, iulie în 2 [...]. Domnit-au Ștefan vodă 47 de ani, 2 luni și 3 săptămâni, și au zidit 44 de mănăstiri și biserici, și era însuși țiitor peste toată țeara [...]. Era bărbat viteaz, norocos și cu frica lui Dumnezeu”.

Mărturiile istoriei se unesc în cuvântul poetului:

„Măreț în sânul luptelor
Și-n pace-a fost măreț”.

*

Ștefan, fiul lui Bogdan II voievod și al doamnei Oltea-Maria, prin tată, nepot al lui Alexandru cel Bun din neamul Mușaiilor, prin mamă, strănepot al Basarabilor, astfel vlăstar al ambelor dinastii române din cele două țări surori, a luat în mână sceptrul Moldovei în zile de grea cumpănă pentru țară și neam.

Alexandru cel Bun lăsase urmașilor moștenire o țară tânără ca stat, dar bine întocmită înlăuntru și respectată în afară, mică între marile

puteri vecine, dar tare prin voința de viață a cetățenilor și prin iubirea lor de țară. Din nefericire însă, lipsa unei norme bine stabilite pentru succesiunea la tron, în urma sistemului ereditar-electiv ce se practica în ambele principate, dădea mereu prilej la certe pentru domnie, certe pe care și vecinii râvnitori de a-și supune Țările Române căutau să le pună în serviciul intereselor lor. Astfel, Moldova, sub urmașii lui Alexandru cel Bun, ca și Țara Românească, sub urmașii lui Mircea cel Bătrân, au ajuns să fie mereu tulburate de lupte lăuntrice, însoțite de amestecul funest al străinilor, al polonilor și ungarilor în Moldova, al ungarilor și turcilor în Țara Românească, cu pretențiunile lor de supremație. Vrajba și urgia între frați le-au sfâșiat înlăuntru, le-au umilit în afară. Mai rău decât dușmanul din afară lovește întotdeauna dușmănia dinlăuntru !... În cele din urmă, sub Petru Aron, un fiu natural al lui Alexandru cel Bun, Moldova ajunsese să fie vasală și Poloniei și Ungariei, și în același timp tributară turcilor.

De această umilință o liberă brațul lui Ștefan, care, venind cu oaste din Țara Românească, în Joia Mare 1457, bătu pe Petru Aron, ucigașul

tatălui său Bogdan, și luă în stăpânire tronul strămoșesc de la Suceava, fiind proclamat domn al țării, la Dereptate. Sărbătoarea Învierii, ce coincidea cu aceste evenimente, era totdeodată o sărbătoare de reînviere a Moldovei.

Era însă un timp de mare cumpănă nu numai pentru Moldova și neamul românesc, ci pentru toată Creștinătatea, când Ștefan veni să ia domnia. Cu patru ani mai înainte, cetatea Sfântului Constantin, cu ultima rămășiță din imperiul cezarilor romani, căzuse în mâinile turcilor. Împărăția creștină a Răsăritului fu desființată, aceeași soartă având și celelalte state creștine ale Peninsulei Balcanice, care toată deveni osmană. Cuceritorul Mohamed II își așază tronul la Cornul de Aur și semiluna înlocui crucea de pe Sfânta Sofia. Groaza cuprindea inimile descurajate ale Europei creștine.

În așa timp veni, ca trimis de providență, Ștefan al Moldovei, „luptător al lui Hristos”, cum îl numea Sfântul Părinte de la Roma. Un alt „luptător al lui Hristos”, Ioan Corvin de Huniad, și acesta român de viță, murise un an mai înainte, lăsând dezolată Ungaria și lumea creștină. Era acum rândul lui Ștefan, ca principe fruntaș în fruntea răsăritului creștin, să ducă mai

departe lupta pentru cruce.

Lupta pentru cruce era menirea lui. Lupta pentru cruce este gloria lui. Coroana lui de glorie au alcătuit-o însă și lupta pentru cruce, și lupta pentru neatârnare, și faptele păcii: coroană de întreită glorie.

*

Înainte de a întreprinde sfânta luptă contra dușmanului Creștinătății, Ștefan avea să susțină lupte cu vecinii creștini, spre a-și apăra moștenirea. Războindu-se cu polonii și cu ungurii, la care detronatul Petru Aron aflate adăpost pentru ca să fie readus la domnie la timp oportun, el făcu pace cu ei numai după ce-și câștigă recunoaștere prin puterea armelor sale, învingătoare peste Nistru, peste Carpați și la Baia.

Odată cu pacea, Ștefan restabili cuminte și vechile legături ale Moldovei cu Polonia, recunoscând suzeranitatea Coroanei polone, în condițiuni ce-i garantau integritatea tronului și a țării, cum și mână liberă în afară. Iar prin pacea cu Ungaria, după învingerea repurtată asupra regelui Matiaș Corvin la Baia în 14 decembrie 1467, el dobândi în Ardeal cetățile Ciceul și Cetatea de

Baltă cu ținuturile lor, ca feude ungurești, prin care regele Ungariei urma să salveze măcar aparența unei suzeranități asupra domnului Moldovei. Relațiunile lui Ștefan cu Ungaria au continuat apoi să fie cele mai bune până la sfârșitul domniei sale. Astfel împăcat cu polonii și cu ungurii, el putea să întreprindă marea luptă contra dușmanului comun, care de mai bine de un secol amenința Europa creștină și civilizația ei.

Pentru această luptă trebuia câștigat și domnul Țării Românești. Dar aci domnea vasalul devotat al turcilor, Radul cel Frumos. Acesta trebuia deci sau să fie întors la cauza creștină, sau să fie înlăturat. Războaiele întreprinse contra lui, în acest scop, erau începutul ostilităților lui Ștefan cu turcii. În luptă cu domnul Moldovei, Radul, susținut și ajutat de turci, pierdu tronul și viața. Învingătorul Ștefan puse domn Țării Românești pe Basaraba Laiot, spre a-l avea drept amic devotat sieși și cauzei creștine. Prin alianța țărilor surori și cu sprijinul Ungariei și Poloniei, luptătorul lui Hristos spera și credea la izbândă să conducă oastea creștină și cu biruință secolul să încununare.

Sperarea și credința lui era în Zeul ocrotitor al biruințelor sale de

până atunci asupra protivnicilor și necredincioșilor, în Zeul care l-a merit neamului său și Creștinătății, Dumnezeu credinței, al nădejzii și al dragostei lui de creștin și de român.

*

Lupta contra dușmanului credinței fu începută cu noroc prin o învingere asupra tătarilor, la Lipiști, aproape de Nistru, unde ordele tătărești ce năvăliră în Moldovă fură zdrobite de Ștefan. Spre lauda lui Dumnezeu pentru această primă biruință asupra necredincioșilor, învingătorul sfinți atunci, cu mare solemnitate, Mănăstirea Putna, în 3 septembrie 1470, pe care și-o alege locaș de veșnică odihnă.

În anul următor, el începu lupta pentru înlăturarea lui Radul, cel plecat turcilor, de la tronul Țării Românești, luptă sfârșită cu izbândă, după trei ani. Atunci, pentru prima dată, Ștefan încrucișa sabia cu paloșul turcului.

Până peste hotarele Europei pătrunse faima acestor învingeri. Șahul Persiei, Uzun Hasan, și el în luptă cu turcii, oferi alianța sa „marelui și milostivului domn, stăpân mare în țara sa, Ștefan voievod”, cum îl numește în

scrisoarea adresată lui, cerându-i în același timp să îndemne pe toți principii creștini ca să unească armele lor cu cele ale perșilor, spre a zdrobi pe dușmanul comun.

Când această scrisoare sosi în Moldova, o oaste turcească în putere de 120.000 venea ca să răzbune înfrângerea suferită în Țara Românească. Basaraba Laiot, pus în domnie de Ștefan, dar nevoit să se dea apoi de partea turcilor, înmulți cu oastea sa rândurile turcești. Ștefan nu avea sub arme decât 40.000 de moldoveni, pe lângă 5.000 de secui și 2.000 de poloni, care-i veniseră în ajutor, cu totul vreo 47.000 contra unei întreite puteri dușmane. Lângă Vaslui, el dădu vestita bătălie de la Podul Înalt, la Racova, în 10 ianuarie 1475, zdrobind cu desăvârșire pe dușman. Era cea mai strălucită învingere ce armele creștine au repurtat până atunci asupra osmanilor.

Cronicarul contemporan al Poloniei, Ioan Długosz, încheie povestirea acestui preamemorabil eveniment istoric cu celebrele cuvinte: „O, bărbat minunat, întru nimic mai prejos eroicilor principii pe care-i admirăm atât de mult, care în zilele noastre o învingere atât de strălucită, între principii lumii cel dintâi, a

reputat asupra turcului ! După judecata mea, el este cel mai vrednic de a i se încredința principatul și comandamentul a toată lumea, mai ales contra turcului, prin comună înțelegere și hotărâre a creștinilor”.

Iar papa Sixt IV scria eroului de la Racova: „Faptele tale contra necredincioșilor turci, dușmanii noștri comuni, ce le-ai îndeplinit până acum cu atâta înțelepciune și vitejie, au adăugat atâta strălucire numelui tău, încât toate gurile te numesc și toți într-un gând preamult te laudă”.

Și chiar cronicarul turcesc, uimit de învingătorul oștilor lui Mohamed, zice: „Mare bărbat și turcilor asemenea, de ai noștri neînvins”.

Ștefan însuși, adresând de la Suceava, în 25 ianuarie, o misivă către principii creștini, prin care le anunța învingerea și-i invita să participe la continuarea luptei contra dușmanului comun, le scria: „Prealuminaților și măriților din toată Creștinătatea, în orice loc va ajunge această scrisoare a noastră, noi, Ștefan voievod, cu mila lui Dumnezeu domn Țării Moldovei, omenoasă închinăciune și dorință de toate bunurile pentru binele Mărilor Voastre trimitem. Necredinciosul împărat turcesc de multă vreme a fost și

este dărâmtorul Creștinătății și în toate zilele se gândește cum s-o subjuge. Deci facem cunoscut Mărilor Voastre că, pe la Sfânta Bobotează de curând trecută, turcul trimise asupra noastră o mare oaste a sa de 120.000, încă și pe domnul Munteniei cu toată puterea lui. Iar noi ne armarăm și merserăm împotriva lor, cu ajutorul lui Dumnezeu celui Atotputernic, noi în fața dușmanilor Creștinătății. Învinsu-i-am și i-am pus sub picioarele noastre, și pe toți i-am răpus cu tăișul sabiei, pentru care lucru Dumnezeu să fie lăudat. După aceasta, necredinciosul turc vrea să-și răzbune cu capul și cu gândul său asupra noastră, voind să cuprindă această poartă a Creștinătății ce întâmpină în țara noastră, de care lucru Dumnezeu să ne păzească. Și dacă această poartă ar fi pierdută de mine, toată Creștinătatea ar fi amenințată. Deci cerem prietenilor voastre să vă ridicați fără preget asupra dușmanului Creștinătății cât mai este timp. Noi, din această parte, făgăduim pe credința noastră creștinească să stăm cu capul nostru și să luptăm până la moarte pentru Creștinătate. Așa făcând și voi din cealaltă parte, pe uscat și pe apă, de astă dată cu ajutorul lui Dumnezeu celui Atotputernic, să-i tăiem dreapta.

Deci nu întârziați !”.

Ce măreață se arată personalitatea eroului prin aceste proprii cuvinte ale sale ! Ce mândră conștiință de sine și de însemnătatea țării sale în marea luptă ce el întreprinse și ce judecată dreaptă despre gravitatea momentului pentru Creștinătatea întreagă !

În numele legii lui Hristos el chema pe toți principii creștini la lupta sfântă, cu credință tare în biruința ce trebuia să încoroneze armele legiunilor unite ale creștinilor. Dar cuvântul lui cel plin de credință nu găsea răsunset în inimile sceptice ale contemporanilor săi și el rămase să țină piept el singur furtunii îngrozitoare ce nu întârzia să se descarce asupra lui și asupra Moldovei sale.

*

În anul următor, sultanul Mohamed în persoană, cu înfricoșată oaste, împreună cu Basaraba Laiot, oaste în putere totală de 200.000, ajutorată încă și de 30.000 de tătari, veni să-și ia răzbunare. Lui i se puse în cale Ștefan singur, numai el cu moldovenii săi 40.000.

În vreme ce turcii urma să treacă

Dunărea, tătarii făcură o diversiune, jefuind țara de la Nistrul de jos până lângă Suceava. După ce bătut și goni ordele tătărăști, Ștefan, lăsând ostașii țărani pe câteva zile să-și caute vetrele pustiite, se retrase cu restul oștirii spre munți. Aci, la Valea Albă, loc numit de atunci Războieni, Thermopylele Române, în 26 iulie 1476, cei 10.000 de curteni călări, cu care eroul rămase să susțină eroica luptă, se închinară morții. Floarea Moldovei rămase atunci pe câmpul de război. „Mulți din boierii cei mari au picat - zice cronicarul - și vitejii cei buni au perit cu totul atunci. Și fu scârbă mare în toată țara, și tuturor domnilor și crailor de prin pregiur”. Ștefan scăpă ca prin minune, cu puțini ai săi. Era înfrângerea lui cea dintâi. El fu înfrânt, dar nu învins. Era o înfrângere din acele ce rămân înscrise în cărțile istoriei ca fapte de nepieritoare glorie.

„Eu și curtea mea - zicea el prin solul său la republica Veneției - am făcut tot ce am putut și s-a întâmplat ce v-am spus. Care lucru eu judec că a fost voia lui Dumnezeu, ca să mă pedepsească pentru păcatele mele. Lăudat fie numele Lui !”.

Lăudat fie numele Lui: căci învingerea repurtată de Mohamed era

ca și o înfrângere. Turcii părăsiră Moldova cu mari pierderi, fără să fi luat nici o singură cetate și fără nici un câștig în afară de prada ce făcuse. Decimați prin boală și foame, ei mai fură loviți de Ștefan, la întoarcere, așa încât, cum spune un cronicar austriac, „mulți au fost uciși în fugă, mulți s-au înecat în Dunăre”. Era – cum și regele Ungariei, Matiaș Corvin, zice, scriind către papa – „o fugă rușinoasă”.

Legenda ce ne-a transmis cronicarul Neculce, în *O samă de cuvinte de bătrâni*, atribuie această miraculoasă izbândă a lui Ștefan îmbărbătării lui prin un cucernic sihastru, care-i făgădui biruința pentru o mănăstire, și poveței primite de la muma vrednică de fiul ei, muma care nu l-a lăsat să intre învins în cetate, trimițându-l să învingă sau să moară în război.

Izbânda fu câștigată și asupra lui Basaraba Laiot, pe care Ștefan, în unire cu oastea ungurească ce-i veni în ajutor prea târziu pentru a se folosi de ea contra turcilor, îl scoase din nevrednica domnie.

După patru ani, luptele cu turcii începură din nou. Ștefan căuta să înlătore de la tronul Țării Românești pe un alt Basarab rătăcit, Basaraba Țepeluș, și acesta pus în domnie de

dânsul, dar devenit apoi, ca și Laiot, partizan al turcilor și susținut de ei. Învingător asupra lui Țepeluș, care fu răsturnat, cu tot ajutorul primit de la turci, el avu apoi să îndure nenorocosul război din 1484 pentru Chilia și Cetatea Albă. După eroică apărare contra unei puteri dușmane de 300.000 de oameni și 100 de corăbii, care veniră asupra lor cu sultanul Baiazid II în frunte, cele două cetăți căzură în mâinile turcilor. Era al doilea din cele două războaie pierdute de Ștefan, care și de astă dată rămase fără nici un ajutor de la vecinii creștini. Până în doi ani după aceasta, el bătu pe neîmpăcatul dușman de două ori, la Catlabuga și la Șcheia, ultimele lui lupte cu turcii, dar fără să poată recuceri cetățile pierdute.

Încercarea din urmă a lui Ștefan de a face o coaliție contra dușmanului crucii, pentru care el căuta să câștige și pe marele duce al Moscovei, Ivan Vasilievici, cuscrul său, nu izbuti. Legăturile de pace ale Ungariei și Poloniei cu Poarta, cu care ambele state încheiară armistiții, îl siliră să renunțe a duce mai departe lupta sfântă, lupta pe care o începuse cu atâta credință și entuziasm, lupta pe care o susținuse cu atâtea sacrificii și decepțiuni. Cine poate să știe ce biruințe pentru

Creștinătate el ar mai fi putut să îndeplinească, dacă principii creștini îl secundau cuvenit !

El singur luptând eroica luptă, mântuință a adus neamului său. Mântuință i-a adus, ajutându-l să treacă prin acea mare criză, a cărei victimă au devenit toți ceilalți creștini din sud-estul Europei, și ferindu-l să împartă aceeași soartă nefericită, așa încât statul român putu să păstreze și mai departe, deși sub suzeranitate turcească, o viață politică a sa proprie, o viață națională. El astfel, într-un timp de „cumpănă mare pământului nostru și nouă”, pasul soartei l-a hotărât.

*

În greaua luptă ce a purtat pentru cruce și neam, Ștefan strălucește nu mai puțin și prin faptele păcii.

Cele 44 de mănăstiri și biserici zidite de el și bogat înzestrate, din care 7 sunt în Bucovina, erau tot atâtea locașuri de cultură a neamului românesc, de învățătură creștinească și de întărire sufletească. Literatura cultivată în ele, cea bisericească și cea profană, în care se distinge mai ales istoriografia prin analele de la Putna, scrise în această mănăstire, a fost

întemeietoare pentru cultura literară din urmă. Arhitectura, pictura și odoarele lor sunt cele mai prețioase monumente ale artei naționale. Iar averile hărăzite lor, ca și multor mănăstiri ale ctitorilor de mai înainte – averi din care s-a format, în cea mai mare parte, și marele fond bisericesc al Bucovinei, creat de fericit-pomenitul împărat Iosif II –, au asigurat Bisericii și țării mijloace bogate de bunăstare și prosperitate.

Așa viață de domn nu era menită să se sfârșească fără ca ea să fie încoronată, după gloria luptei pentru cruce și după gloria faptelor păcii, și de gloria neatârnării.

În Codrul Cozminului, la 26 octombrie 1497, Ștefan, înfrângând trufia suzeranului polon, își cuceri neatârnarea desăvârșită. Neînțelegerile ce au precedat aceasta ruptură se arată curând după pacea încheiată de Polonia cu Poarta, în 1489, pace prin care așteptatul ajutor de la puterea suzerană pentru recucerirea cetăților Chilia și Cetatea Albă se dovedi ca făgăduință amăgitoare.

Când apoi, după moartea lui Matiaș Corvin în 1490, coroana Ungariei era disputată de Vladislav, fiul regelui polon, și de Maximilian de

Austria, fiul împăratului german, Ștefan se declară pentru nobilul Habsburg. Maximilian știa să prețuiască amicia lui. El îi dădu plenipotențe extraordinare în Ardeal și provocă staturile transilvane să dea ascultare domnului Moldovei, împuternicit să primească, în numele lui Maximilian, jurământul de credință al ardelenilor și să-i apere. Această apropiere a lui Ștefan de imperiul german și de casa Habsburgilor este o frumoasă probă de pătrunderea sa politică, care nu era mai prejos de geniul său militar. Și este o minunată ursită a istoriei, în tainele ei nepătrunse, cum auguștilor urmași ai amicului său cu vederi largi le-a fost destinat să ocrotească mormântul său și fundațiunile sale pioase în această țară.

Relațiunile lui Ștefan cu Polonia, devenite în acel timp ostile, au urmat să fie, și după recunoașterea lui Vladislav ca rege al Ungariei, în urma păcii lui cu Maximilian, tot mai încordate, până când vechile legături de vasalitate fură rupte cu desăvârșire în Codrul Cozminului. Pacea mijlocită apoi de regele Ungariei fu încheiată în 1499, prin un tratat de alianță defensivă și ofensivă între domnul Moldovei și regii Poloniei și Ungariei ca aliați egali,

alianță îndreptată mai ales contra turcilor.

Secolul se încheia cu un rezultat din cele mai mari ale istoriei române: Ștefan, domnul Moldovei, după 43 de ani de lupte vitejești și de înțeleaptă domnie, intra într-un nou secol ca suveran singur stăpânitor, în neatârnarea recunoscută de suzeranii de altădată ai Moldovei, încununat de glorie, admirat în câte patru părți ale lumii. Era un moment de înălțare cum neamul românesc n-o avusese până atunci și cum n-a mai avut-o de atunci decât în zilele noastre.

Când pe urmă, înainte de a se împlini patru secole, gloriosul urmaș al gloriosului domn conducea peste Dunăre vitejii României ca să recucerească neatârnarea țării lor reînălțate din seculară umilire, umbra eroului de la Racova și Războieni, de la Baia și de la Codrul Cozminului însuflețea inimile eroilor de la Grivița și Plevna, Rahova și Smârdan.

Și când chipul străbunului reapărea în bronz în capitala Moldovei, înconjurat de trofee din războiul independenței, România, încoronată cu regala coroană de oțel, îl saluta prin glasul poetului care a cântat gloria lui:

„O, Ștefane !
Azi țara mândră te primește,
Purtând coroană de oțel.
Tu, ce viteaz ai apărat-o,
Privește-o ! Demnă-i s-o privești:
Independentă ai lăsat-o,
Independentă o găsești”.

Împreună cu țara recunoscătoare,
istoria se închină lui.

Este răsplată în istorie !

Și cât timp va fi sub soare suflare
românească, numele lui preamărit va fi
din veac în veac !

*

Spre a-l preamări pe el, români
din toată țara și de pe tot pământul
românesc, împreună cu buni creștini
din alte neamuri, ne-am adunat astăzi
aci la mormântul lui.

Venit-am la acest mormânt ca la
un izvor de viață și de virtute, izvor de
însuflețire și de îndemn spre fapte
patriotice și creștinești. Venit-am
pentru ca, preamărindu-l pe el, sufletele
noastre să le înălțăm și să le întărim,
neamul să ni-l cinstim și țara ce în sânul
ei păstrează acest preascump odor.

Acum 400 de ani, mare jale și
plângere era în toată Țara Moldovei,

jale și grijă în Creștinătate. Căci zice cronicarul: „Îngropat-au pre Ștefan vodă în Mănăstirea Putna, cu multă jale și plângere tuturor lăcuiitorilor țării, cât plângea toți ca după un părinte a lor, că cunoștea toți că s-au scăpat de mult bine și apărare. Ce după moartea lui, îi zicea Sfântul Ștefan vodă, nu pentru suflet, ce este în mâna lui Dumnezeu, că el încă au fost om cu păcate, ci pentru lucrurile sale ceale vitejești, carele nimene din domni, nice mai înainte, nice după aceeaia, nu l-au agiuns”.

Iar medicul venețian Leonard de Massari, martor al ultimelor momente ale lui Ștefan, la 24 de zile după moartea lui, scria din Buda către dogele: „Ștefan voievod, fiind aproape de moarte, precum în viață, așa și la moarte s-a arătat înfricoșat și înțelept. Căci, înțelegând că este zâzanie între boieri pentru alegerea noului domn, îndată porunci de-l duseră în câmp, unde erau adunați toți ai săi, și puse de prinse pe capii zâzaniei de ambe părțile și-i dete morții”. El știa că zâzania este vrăjmașul cel mai primejdios al neamului. „Apoi le cuvântă lor, zicându-le că, după cum simte, peste puțin trebuie să moară, și nu mai poate să-i stăpânească și să-i apere; el nu vrea să le lase alt urmaș decât pe care ei și-l

vor alege domn și pe care ei îl vor socoti mai vrednic să-i stăpânească și să-i apere de dușmani. Atunci toți aleseră pe fiul mai mare, care era lângă dânsul și pe care el îl voia. Și așa el iarăși porunci de-l duseră afară și puse pe fiu în scaunul său, și puse de-i jurară toți credință, și așa înainte de moarte făcu pe fiu voievod. Apoi se întoarse în pat, și peste două zile își dete sufletul și muri [...]. Dumnezeu să păzească – continuă Leonard de Massari – ca nu cumva turcii să ia această țară, căci atunci Polonia și Ungaria ar fi strivite, și în urmă toată Italia și Creștinătatea”.

În primejdie toată Creștinătatea: acesta era simțământul lumii creștine în fața eroului adormit, marele apărător al Creștinătății.

Înregistrând moartea lui Ștefan, cronicarul contemporan al Poloniei, Matia de Miechow, zice: „O, bărbat triumfător și victorios, care glorios a triumfat de toți regii vecini; om fericit, care toate darurile norocului le avea în plin; și ceea ce natura dă altora numai în parte, unora înțelepciune cu astuție, unora virtuți eroice și dreptate, cea mai aleasă din toate virtuțile, iar altora biruință asupra vrăjmașilor, acestuia ea toate deodată le-a hărăzit și i le-a dat, ca să strălucească întru toate !”.

„Fost-au bărbat care – zice un alt cronicar polon, Martin Kromer – pentru inima lui cea mare, pentru înțelepciunea și iscusința lui în ale războiului și pentru faptele lui războinice cu noroc săvârșite, în veci vrednic este să se pomenească”.

Cu așa laude îl pomenesc la moarte și alți cronicari străini.

Așa era judecat, așa era plâns, acum 400 de ani, domnul Moldovei, în toată Creștinătatea. Astăzi, nu jale și plângere ne-au adunat la mormântul lui, ci recunoștință și admirare pentru el, dor de înălțare și întărire sufletească pentru noi.

Măreață umbră, revarsă lumina ta asupra noastră și asupra neamului tău întreg, și spre faptele iubirii de țară, ale iubirii de neam, ale iubirii de lege, virtuți prin care tu strălucești în veacuri, îndreaptă și unește cugetele noastre !

Români din toată țara, români de pretutindeni ! Uniți în jurul acestui mormânt, împărătește ocrotit de M. S. prealuminatul împărat și duce Francisc Iosif I [*strigăte*: „Trăiască !”], și unind glasul nostru în strigătul „Trăiască împăratul !” să unim cugetele noastre, pentru ca toți într-un gând să ridicăm sus inimile și, împreună cu

preamăritorii eroului cei dincolo de mormânt, să zicem rugăciunea:

„Etern Atotputernic, o, Creator sublime, Tu ce dai lumii viață și omului cuvânt, în Tine crede, speră întreaga românie. Glorie Ție-n ceruri, glorie pe pământ !

Etern Atotputernic, o, Creator sublime, Tu care ții la dreapta pe Ștefan, erou sfânt, fă-n lume să străluce iubita-i românie. Glorie Ție-n ceruri, glorie pe pământ !”.

Glorie !

[1] Vezi *Notă asupra ediției*, p. 6, nota 3.

**Extras din discursul M. S. Regelui,
la serbarea aniversării de 100 de ani
a Seminarului „Veniamin Costache”,
pronunțat la Iași,
la 4 octombrie 1904**

.....

Este pentru Mine o nemărginită bucurie sufletească de a fi putut lua parte la aceste trei zile de sărbătoare închinată Bisericii și de a vedea biserica Sf. Nicolae – reînființată în vechea ei strălucire și deschisă din nou slujbei dumnezeiești – tocmai în anul când poporul român prăznuiește cei patru sute de ani trecuți de la moartea ctitorului ei, marele voievod Ștefan.

Ștefan vodă și-a croit, în istoria universală, ca și în inima neamului său, un loc așa de mare încât patru veacuri au putut trece fără a-l micșora. Prin faptele sale războinice, prin înalta sa

înțelepciune politică și prin o adevărată evlavie, acest falnic voievod, mare printre cei mai mari, ne înfățișează o viață cârmuită și însuflețită de două credințe adânci, nedespărțite, izvoare de putere și de izbândă: credința în Dumnezeu și credința în popor. Ele luminează și talmăcesc slăvita sa domnie. După fiecare victorie repurtată asupra dușmanului cotropitor, gândirea sa recunoscătoare se îndrepta către voinicii săi și mai ales către Acela care ține în dreapta Sa destinele popoarelor și regilor, spre a-i slăvi numele prin nenumărate sfinte locașuri.

Ștefan vodă este nu numai fala neamului românesc, dar și un erou al Creștinătății, căci a întrupat în el, împreună cu virtuțile firii românești, și mărețul avânt al cruciaților, punând singur o stavilă valului năvălitor al Islamului.

Împreună cu întreaga suflare românească, care și-a rostit pioasa sa amintire cu o căldură de inimă într-adevăr mișcătoare, întâiul Rege al României, unite și de sine stătătoare, îndeplinește astăzi o sfântă datorie către marele voievod Ștefan, aducându-i prinosul recunoștinței și venerațiunii sale nemărginite.

Facă Cerul ca iubirea sa de țară

și de neam să ne însuflețească pe toți în toate actele noastre și ca virtuțile lui să strălucească de-a pururea în ochii urmașilor Mei ca o sfântă pildă de urmat.

.....

SĂRBĂTORIREA LUI ȘTEFAN CEL MARE ȘI SFÂNT

I

La 2 iulie 1904 s-au împlinit 400 de ani de la moartea marelui domn al poporului român. Și cum, de la moartea sa, urmașii n-au putut să-i pomenească numele după cuviință cel puțin la câte o sută de ani, fiindcă împrejurările au fost protivnice, tocmai acum, la 400 de ani, a voit Bunul Dumnezeu ca poporul român de pretutindeni să-l pomenească și să-l sărbătorească ! N-a fost sat în țara românească unde clopotele bisericilor

să nu fi chemat la rugăciune și la serbare pe tot poporul românesc. În primele zile ale lunii iulie a fost o mișcare patriotică în țara noastră cum rar s-a mai văzut.

II

Și cum să nu fi sărbătorit noi, românii, pe acel despre care moșii și strămoșii noștri spuneau *că seamăn pe lume n-are, afară numai de mândrul soare ?* Cum să nu fi sărbătorit pe acel a cărui *întreaga viață n-a fost decât o luptă înverșunată pentru lege și moșie ?* Pe acel pe care papa de la Roma îl numea *atletul lui Hristos* și-i scria: „Biruințele tale înțelepte și viteze au adus atâta mărire numelui tău, încât toate gurile îl repetă și toate inimile îl slăvesc”. Pe acel despre care un mare scriitor polon de pe acea vreme, vorbind despre lupta de la Podul Înalt, ne spune: „O, bărbat minunat, cu nimic mai prejos decât vitejii cei de demult, de care noi ne minunăm atâta de mult ! Dânsul este cel dintâi între principii lumii, iar în timpurile noastre a câștigat o izbândă atât de strălucită asupra turcilor. După cum judec eu, preavrednic este ca lui să i se încredințeze oblăduirea lumii toată și mai vârtos povățuirea oștilor

creștinești asupra turcilor lui să i se încredințeze de toți creștinii”.

A avut Marele Ștefan războaie cu toți vecinii, și îndeosebi cu puternicii turci, și pe toți i-a biruit. Numele lui Ștefan era pe buzele tuturor din țară și ajunsese să fie pronunțat cu respect și peste hotare. Ce s-ar fi întâmplat oare cu frumoasa lui Moldova și cu Creștinătatea, dacă nu era el stâncă de granit contra hoardelor turcești și tătărești ?...

III

Frumoase și entuziasmate serbări au fost îndeosebi în București, capitala regatului român, la Putna în Bucovina, locul mormântului lui Ștefan, și la Borzești în județul Bacău, locul nașterii lui Ștefan. Am fost față la București și la Borzești; iar despre cele petrecute la Putna am citit și mi s-au istorisit și de martori oculari. Pretutindeni a fost multă lume la serbare: tineri și bătrâni, bărbați și copii. Biserica a înălțat rugăciuni către Dumnezeu pentru pomenirea numelui lui Ștefan, a neamurilor și boierilor săi și pre cele mai înalte căpetenii ierarhice ale ei. La Borzești veniseră strănepoții răzeșilor lui Ștefan, în haine de

sărbătoare, din cele mai depărtate colțuri ale județului. A fost o serbare vrednică de poporul român !

IV

Orișunde s-a făcut serbarea, s-a vorbit despre Ștefan și virtuțile lui. În București a vorbit d-l Sp. Haret, ministrul Cultelor și al Instrucțiunii Publice, d-l I. Bogdan, decanul Facultății de Litere. La Academia Română a vorbit d-l I. Kalinderu, președintele ei, și d-l D. Sturdza. La Borzești - d-l Radu Porumbaru, deputat, d-l dr. C. Istrati, d-l Sp. Haret. La Putna - d-l Onciul, profesor de istorie la Universitatea din București, d-l Gr. Tocilescu, asemenea profesor de istorie, profesorul Tarnavschi etc., etc. La Râmnicul Vâlcei, P. S. Episcop Athanasie a ținut o preafrumoasă cuvântare. Pentru ca cititorii acestei reviste să cunoască în parte ce s-a spus de acest mare domn al neamului nostru, public aici trei din aceste cuvântări. Cititorii le vor cunoaște însă în curând pe toate, căci d-l Haret a rugat pe d-l N. Iorga să adune tot ce s-a vorbit cu această ocaziune și să se publice la un loc pe socoteala

Ministerului Cultelor și Instrucțiunii
Publice.

V

*Cuvântarea d-lui Sp. Haret, ținută la
serbarea din București [1]*

.....

VI

*Cuvântarea d-lui N. T. Tarnavschi,
profesor la Facultatea de Teologie din
Cernăuți, ținută la serbarea din Putna*

Dacă caut în jurul meu și văd aici adunați mii și mii de frați din toate țările locuite de români, apoi nu știu pe cine să-l fericesc mai întâi: pe Ștefan vodă cel Mare, că chiar după 400 de ani după moarte are parte de amoare și venerare atât de mare, sau pe voi, fraților, că, deși a trecut un timp atât de îndelungat, arătați așa de multă amoare și venerare unui bărbat vrednic al neamului nostru ? Căci Ștefan este ferice că a putut lăsa nouă, tuturor, așa o dragoste și venerare către sine; dară și noi suntem fericiți că am păstrat cu sfințenie această dragoste și venerare din neam până în ziua de astăzi. 400 de

ani trec astăzi de când Ștefan cel Mare a părăsit viața aceasta pământească și totuși ați venit la dânsul cu amoare aprinsă, ca și când l-ați fi avut ieri sau alaltăieri în mijlocul vostru. Ferice de voi, că știți păstra amoare bărbaților voștri mari ! Și mare într-adevăr, mare bărbat era Ștefan vodă ! El nu era numai un duce genial și viteaz, dar într-una și un ocârmuitor înțelept și drept și vrednic și un creștin plin de credință și pietate.

Cine cunoaște istoria noastră română de la întemeierea Moldovei și a Munteniei ca state independente până la unirea principatelor și suirea pe tron a înțeleptului și viteazului principe Carol I, îmi va concede că în tot răstimpul acesta, atât în Moldova cât și în Muntenia, n-a mai existat o epocă de domnie mai glorioasă și mai strălucită decât a lui Ștefan vodă cel Mare, domnul Moldovei (1457-1504).

Pe vremea aceea, Țara Moldovei era amenințată din toate părțile de dușmani. Ștefan avea a se lupta nu numai cu popoare învecinate creștine, dară și cu hoardele tătare și mai ales cu turcii, dușmanii cei mai crânceni din timpul acela, care amenințau cu năvala lor toată Creștinătatea. Și în toate luptele acestea Ștefan a rămas biruitor !

Așa de vii și scânteietoare erau privirile, așa de iute și de năprasnic era atacul, așa de minunat era geniul militar al lui Ștefan, că nici un dușman nu-i putu rezista ! Mai ales prin izbânzile sale asupra turcilor, Ștefan și-a câștigat merite nepieritoare nu numai pentru Țara Moldovei, dar chiar pentru toată Europa; căci cine știe până unde ar fi ajuns puhoiul osman, dacă Ștefan cu oastea sa vitează nu i-ar fi pus stavilă.

Toate acestea se pot spune astăzi la acest loc sfânt, și totuși nu lui Ștefan, ci mai vârtos lui Dumnezeu se cuvine laudă. „Dați mărire numai Dumnezeului nostru” (V. Moise, 32,8), citim în Sfânta Scriptură. Deși Ștefan era un duce viteaz, energic și cu minte, totuși era numai o unealtă în mâna Atotputernicului. Dacă Ștefan poseda el calități alese de domnie ca nimeni altul, încât scriitorul Poloniei, Długosz, s-a simțit îndemnat a zice că lui Ștefan „i se poate încredința domnia și stăpânirea lumii întregi”, atunci cui i se cuvine laudă pentru aceasta, de nu dătătorului a toată darea bună, de nu lui Dumnezeu, care „împărțește darurile sale deosebi fiecăruia precum voiește” (I. Cor., 12,11).

Dacă îi era dat în viața-i lungă a repurta atâtea victorii glorioase, a birui pe atâția dușmani, cui avea să mulțamească el și cui țara lui, grația aceasta, de nu Atotputernicului, care totdeauna îi stătea în ajutor, îl scotea nevătămat din toate luptele, ca în bătrânețe adânci să moară în pace de o moarte blândă.

Cine poate să creadă că o țară mică ca Moldova, cu o oaste mică la număr, ar fi putut birui atâtea împărății și atâtea armate dușmane, dacă Dumnezeu n-ar fi învrednicit-o de ajutorul Său preaputernic ? Numai Domnul a putut plânta în inima lui Ștefan o energie fără seamăn de mare, a putut întări brațele lui cu o putere căreia nu a putut rezista nimeni. Privind la viața cea plină de lupte, de învingeri, de mărire a lui Ștefan, trebuie cu mulțămire să mărturisim: „«Mare ești, Doamne, și minunate sunt lucrurile Tale și nici un cuvânt nu este destul spre lauda minunilor Tale». Tu prin Ștefan ai biruit pre dușmanii neamului și ai legii noastre, Ție deci se cuvine mărire înainte de toate”.

Ștefan vodă cel Mare s-a distins, însă, iubiților, nu numai ca duce genial și viteaz, ci și ca ocârmuitor înțelept și drept. El introduse în Moldova mai

bună rânduială și cărmuire înțeleaptă. El deschise țării sale izvoare noi de bunăstare și avuție, cultivând cu dragoste agricultura și promovând comerțul și dând supușilor pildă bună, cum ei, prin cruțare și simplitate, prin trezie și cumpătate, prin muncă și sârguință au să chivernisească cu talantul primit de la Domnul. Și, ce e lucru mai mare, Ștefan era și ocârmuitor drept. „În zilele lui - citim în panegiricul lui Ștefan cel Mare, compus de arhimandritul Vartolomei Măzăreanu - strâmbătatea era înădușită și legată; dreptatea săracului, cel bogat nu o putea îneca, cel puternic nu o putea călca. Departe de la el era toată măgulirea; minciuni în curtea lui nu puteau intra; năpăstuitoarele pări și clevetiri erau izgonite [...]. Dreptatea pe scaun împărăției, și nu ea lui, ci el ei supus și slujitor era”.

Și dacă Ștefan, în marginile cele înguste ale unei țări mici și în timpuri de grea cumpănă prin care trecea țara, a putut să facă ca în ea să domnească bună rânduială, dreptatea și bunăstarea, oare cine nu cunoaște și aici ajutorul Celui Preaînalt ? Domnul l-a condus și i-a arătat calea pe care avea să meargă, ca să ferească supușii săi, Domnului se cuvine așadară laudă și

Lui trebuie să mulțămim întâi, dacă sub Ștefan cel Mare în Moldova de pe atunci a domnit rânduiala și buna cârmuire.

Dacă am vorbit până acum despre vitejia, înțelepciunea și dreptatea lui Ștefan, n-am numit încă virtutea lui cea mai frumoasă și cea mai măreață, adică dragostea lui fierbinte către Dumnezeu și poruncile dumnezeiești. Mai ales virtutea aceasta l-a făcut pe Ștefan mare și cu deosebire ea îi va păstra memoria în veci. Tronurile și națiunile se sting de pe fața pământului, dară faptele cele bune care le-am făcut spre mângâierea și edificarea altora, acestea rămân în veci, ne însoțesc dincolo de mormânt și numai ele vorbesc pentru noi la Domnul.

Și multe fapte bune a mai plinit Ștefan cel Mare, cât timp a trăit aici pe pământ, pururi îi era aminte de preamărirea lui Dumnezeu și de fericirea temporală a supușilor săi.

Nu știi ori de a împlinit altcineva dintre cei mari ai pământului dorințele sale de creștin așa cum le-a împlinit Ștefan. Împlinirea poruncilor dumnezeiești și a celor bisericesti era o cerință ardentă a sufletului său, îi era lucrul cel mai plăcut între toate

lucrurile. El pururi înălța rugi fierbinți la Domnul, nu începea nici un lucru fără a implora ajutorul cel de sus și nu sfârșea nici un lucru fără de a da mulțămită Atotputernicului. De câte ori repurta învingere asupra dușmanilor săi, de atâtea ori drept mulțămită lăcașuri lui Dumnezeu înălța. În acest chip a împodobit el Moldova cu peste 40 de biserici, înzestrându-le toate în mod munificent, cu moșii și odoare scumpe. Întărirea Bisericii dreptmăritoare și apărarea legii strămoșești, de aceasta îi era aminte totdeauna, la aceasta gândea, la aceasta cugeta el zi și noapte. Și cu câtă dragoste nu purta el grija de fericirea tuturor supușilor săi, mai ales însă a celor săraci și necăjiți ! Pe câți nu i-a mângâiat, pe câți nu i-a ajutat, pe câți nu i-a hrănit. „Din sânul lui, ca dintr-un izvor nesfârșit milele curgând, pre cei ce avea trebuință îi adăpa” (*Panegiricul lui Ștefan cel Mare*, de arh. Vartolomei).

Așa a fost Ștefan în toată viața lui „Mare” și „Mare” a rămas și la moarte, înaintea căreia mulți alții din cei mai mari ai pământului duc frică nemaipomenită. Ștefan și-a păstrat tăria sufletului și energia spiritului și în ceasul morții, semănând soarelui, care e același când apune seara și răsare

dimineața; căci Ștefan era creștin cu adevărat religios și pios.

Întristaților auzitori ! În ceasul acesta, când ne aflăm lângă mormântul celui mai mare domn al Moldovei, ca să serbăm cu deosebită solemnitate aniversarea centenarului al 4-lea de la moartea lui, e înainte de toate dorința noastră comună a tuturor a ne împreuna în o jertfă și rugăciune și a implora de la Domnul repaus fericit pentru sufletul servului său Ștefan vodă. Căci care suflet e atât de curat înaintea Atotputernicului Judecător ca să n-aibă lipsă de rugăciunea Bisericii ? Deie Domnul ca rugăciunea noastră comună să aducă sufletului Marelui vodă Ștefan pacea și fericirea eternă.

Da, Doamne, fă ca el să pauzeze la tine în pace și fericire, iar pe noi, cei ce ne aflăm încă în această vale a plângerii, întărește-ne și ajută-ne, ca să plinim cursul vieții aceștia.

Binecuvântă, Stăpâne, pe tot poporul român și îndeosebi pe aceia care din depărtare mare au venit încoace spre a lua parte la serbarea de astăzi, arătând astfel că sunt aprinși de dragostea fierbinte către unul dintre cei mai mari și vrednici fii ai neamului lor.

Binecuvântă, Doamne, pe arhipăstorul nostru Vladimir, care a

binevoit a veni însuși încoace și a face în persoană rugăciunile pentru odihna sufletului piosului și de Dumnezeu iubitorului vodă Ștefan cel Mare, al fericitului ctitor al Mănăstirii Putna și al altor mănăstiri și biserici din dieceză, pe care toate le-a înzestrat cu venituri și averi mari, din care alt bărbat mare și nobil, fericitul împărat al Austriei, Iosif II, împreunându-le cu averile dăruite Bisericii noastre de alți ctitori fericți, a fondat Fondul Religionar, ale cărui binefaceri se revarsă asupra tuturor fiilor Bisericii dreptmăritoare din Bucovina.

Binecuvântă, Stăpâne, și pe bunul, dreptul și înțeleptul nostru împărat, Francisc Iosif I, căruia Biserica dreptmăritoare și poporul românesc din Bucovina are să mulțamească atâtea binefaceri și care în bunătatea inimii sale întotdeauna se îngrijește cu atâta dragoste pentru bunăstarea noastră religioasă, culturală și economică. Susține-ni-l, Doamne, împreună cu preaînălțata casă împărătească în pace, liniște, sănătate deplină și întru zile îndelungate, spre fericirea noastră și a tuturor popoarelor monarhiei. Amin.

VII

*Cuvântarea P. S. Athanasie, episcopul
Râmnicului, ținută la serbarea din
Râmnicul Vâlcei*

Dacă vreodată s-a adevărit pe deplin vorba că „glasul poporului este glasul lui Dumnezeu”, ea s-a adevărit în numele ce poporul a dat Marelui Ștefan, adică *cel Sfânt*. În adevăr, nici unuia din domnitorii țărilor noastre nu i-a dat poporul numele de Sfânt, ca slăvitului voievod, a cărui amintire de patru ori seculară o sărbătorim astăzi. Și poporul i-a dat acest nume, adânc încredințat că n-a fost alt domn ca Marele Ștefan, iubitor de patrie până la jertfirea pentru ea, plin de umilință și de evlavie, iubitor de boierii și supușii săi, iar mai ales de dreptate, părinte îndurător, dorind fericirea tuturor, însuflețit de credință în Dumnezeu întru toate căile sale, vrednic de dragostea și cinstea tuturor. Deci dar pentru aceasta l-a numit *Sfânt*. Ca atare, domnul Ștefan nu are trebuință de laudele noastre. Punându-și împreună cu vitejii săi piepturile zid de apărare pentru lege și pentru țară, el cu ai săi și-au făcut numele nemuritor și și-au asigurat slava cea veșnică.

Și dacă serbăm amintirea lui, o facem nu pentru el, ci pentru noi, pentru ca să ne încălzim și să ne îmbărbătăm cu pilda lui cea măreață de iubirea de țară, de lege și de neam.

Zice Sfânta Evanghelie că Mântuitorul, după ce a intrat în Ierusalim, unde poporul l-a întâmpinat cu stâlپări de finic și cu cântări de biruință, a fost înștiințat de ucenicii săi că o ceată de bărbați pioși dintre elini doresc a-l vedea. Atunci Mântuitorul a răspuns lor, zicând: „A venit ceasul ca să se proslăvească Fiul omului. Amin, amin grăiesc vouă, grăunțul de grâu căzând pe pământ, de nu va muri, el singur rămâne, iar de va muri, multă roadă aduce. Cea ce-și iubește sufletul său pierde-l va pre el și cea ce-și urăște sufletul său în lumea aceasta, în viața cea veșnică îl va păzi pre el. De slujește cineva mie, mie să urmeze și unde voi fi eu, acolo și sluga mea va fi și de va sluji cineva mie, îl va cinsti pre el Tatăl [...]. Părinte, proslăvește numele Tău”. Deci a venit glas din cer: „Și am proslăvit și iarăși voi proslăvi”. Iar norodul care sta și auzea zicea: „Tunet se făcu”. Alții ziceau: „Înger grăi lui”. Răspuns-au lor Iisus și a zis: „Nu pentru mine s-a făcut glasul acesta, ci pentru voi”. Astfel și serbarea ce se săvârșește astăzi de la un

capăt al țării până la celălalt, nu atât pentru Ștefan se săvârșește, cât mai ales pentru noi. El și-a urât sufletul său în lumea aceasta, căci în tot ceasul îl punea în primejdie pentru apărarea țării și a Creștinătății, de aceea îl păzește în viața cea veșnică. El a urmat Mântuitorului, care și-a dat viața răscumpărare pentru lume și l-a urmat înălțând locașuri sfinte spre lauda numelui Său și spre propovăduirea credinței Sale celei mântuitoare; de aceea petrece acum în locașurile dreptilor și ca unul ce a slujit Mântuitorului este cinstit de Tatăl cel ceresc.

Cu multă dreptate poporul a numit *Sfânt* pe acest mare domn, căci el a apărat cu primejdia vieții sale cele mai sfinte bunuri din această lume: *moșia* și *credința*, dovadă numeroasele războaie pe care Ștefan vodă le-a purtat în timpul domniei sale, cu dușmanii pământului și ai neamului nostru, precum și ai Creștinătății. În această privință zice un panegirist al marelui domn: „Care voievod mai multe războaie a avut ? Care domn mai multe biruințe a făcut ? Și acestea în deosebite timpuri și locuri, cu deosebite neamuri. Ca fulgerul de la răsărit la apus au străluminat. Martori sunt leșii, care cu

sângele lor au roșit pământul nostru ! Martori ungurii care își văzură satele și cetățile potopite de foc ! Martori tătarii, care cu iușimea fugii n-au scăpat de fierul lui ! Martori turcii, care nici în fugă nu-și putură afla mântuirea ! Martori sunt toate neamurile de primprejur, care au cercat ascuțișul săbiei lui". Auză aceasta ostașii noștri și pună întru inimile sale, ca și ei cu aceeași vitejie să lupte pentru țară.

O altă însușire a omului drept și sfânt este smerenia, prin care se încrede mai mult în ajutorul lui Dumnezeu, decât în înseși puterile sale; tot binele pe care-l face îl dă lui Dumnezeu, socotind în partea sa numai neputințele și neajunsurile. Astfel a fost și Marele Ștefan. Înainte de a pleca la război spre apărarea patriei, chema în ajutor pe Dumnezeu cu rugăciuni fierbinți, atât el însuși, cât și prin sfinții slujitori. Îl vedem înainte de a începe războaiele alergând prin creierii munților și prin fundul pădurilor, spre a îndemna pe sihaștri și monahi să facă rugăciuni pentru biruință. „Părinte, roagă să biruim", zicea el sihastrului din Munții Neamțului. Iar după biruință, cât de mare era smerenia lui către Dumnezeu ! Biruitorii cei trufași atribuiesc totul istețimii lor, puterii și curajului lor,

meșteșugului armelor lor, puterii și curajului lor. Nu așa făcea Ștefan. După fiecare biruință, el alerga la biserică și, îngenunchind înaintea altarului, striga cu cea mai mare umilință: „Tu ai biruit, o, Doamne ! Numele Tău fie lăudat !”. În urma strălucitei înfrângerii a turcilor la Podul Înalt, lângă Vaslui, el, împreună cu toți ostașii săi, se supun la un post aspru de patru zile. „Arătatu-s-au Ștefan vodă după acel război, zice cronicarul, plecat cu biruință; de la singur Dumnezeu au numărat că este izbânda. Patru zile nici o mâncare n-au mâncat, fără numai pâine și apă”.

De aici putem învăța toți, atât ostașii cărora s-a pus datoria sfântă de a apăra țara și a-și da viața pentru ea, cât și ceilalți cetățeni a lua scăpare în primejdii și necazuri la Dumnezeu, de unde vine ajutorul, și Lui a-I da mulțămিতă vrednică pentru tot binele săvârșit, iar răul și neajunsurile a le socoti că vin de la singură neputința omenească.

Smerenia este condiția cea mai de căpetenie a toată propășirea și deplinătatea omului în bine; laudă deci fie Marelui Ștefan că s-a arătat biruitor smerit în războaie și nouă ne-a lăsat o pildă așa de frumoasă.

Apoi bunătatea și dreptatea lui nu sunt mai puțin vrednice de laudă. Nu numai către boieri și oșteni era drept și darnic, ci către toți supușii săi. Pe un aprod îl înălța la vrednicia de vornic și din Purice îl face Movilă. Din el, după vremuri, au ieșit înalți dregători bisericești și chiar domnitori. Pe un oștean care-și pierduse mâna în lupta de la Războieni și trăia la bordeiul său necăjit, având de-abia un plug și doi boi cu care-și ara bucațica de pământ spre a-și scoate din el hrana zilnică, îl îmbogățește deodată, dându-i plug cu șase boi și o întreagă moșie, să o aibă de plugărie. Iar facerile sale de bine către toți, cine poate să le numere? „Pe câți nu ajuta, zice panegiristul mai sus citat. Câte fecioare sărace de părinți mângâiate, câte familii hrănite, din sânul lui ca dintr-un izvor nesfârșit milele curgând, adăpau pe cei ce aveau trebuință”. Pe toți, dar, ajuta, pe toți îmbărbăta, pe toți mângâia.

Aceste fapte sunt roduri strălucite ale unei credințe vii și tari, de care Ștefan vodă ne-a dat o pildă nu mai puțin strălucită. Nu numai că înainte de fiecare luptă lua scăpare la ajutorul lui Dumnezeu și după izbândă aducea Dumnezeului oștirilor cuviincioasă mulțămire, ci încă înălța

spre lauda numelui Său și locașuri dumnezeiești. În patruzeci de biserici și mănăstiri, ridicate de el, se proslăvește Dumnezeu și se vestește neamului nostru credința, vitejia și bunătatea Marelui Ștefan de peste patru sute de ani ! Rugăciunile înălțate către Dumnezeu de către slujitorii altarului în cele patruzeci de biserici, precum și sfânta jertfă ce s-a adus în acel lung timp pentru sufletul fericitului lor ctitor, negreșit i-au câștigat iertarea păcatelor ce, ca om, a putut săvârși. În această credință a împodobit el pământul țării cu biserici și credința lui l-a mântuit. Această credință vie și lucrătoare i-a fost scut ocrotitor până la ceasul cel mai de pe urmă. Pe patul morții, înainte de a-și da obștescul sfârșit, una din cele dintâi îngrijiri ale lui pentru binele și fericirea țării a fost a îndemna pe sfetnicii săi și pe toți boierii care îl înconjurau a nu cruța nimic, nici chiar viața, pentru apărarea credinței, îmbărbătându-i cu nădejdea în Dumnezeul părinților noștri, care nu-i va lipsi de ajutorul său la acest lucru.

Credința, deci, a însuflețit pe Ștefan în toată viața lui. Ea ținea pe atunci locul înaltelor învățături și al filosofiei din timpurile noastre. N-avem bărbați învățați din acele timpuri, dar

avem atâția viteji plini de dragoste către țară și de râvnă pentru binele obștesc, iar printre acești viteji, un Mircea, Ștefan și Mihai strălucesc ca niște luceferi.

Atât este de mare puterea credinței. Și această credință Ștefan a moștenit-o în mare parte de la domneștii săi părinți care, din frageda lui vârstă și chiar ca domn, îl povățuiau la fapte ce nu se pot privi altfel decât ca urmări ale credinței în dreptatea cauzei pentru care lupta. Numai în virtutea acestui simțământ mama Marelui Ștefan, în loc de a primi pe fiul său, acoperit de răni și zdrobit de oboseala luptei, să se adăpostească în cetatea Neamțului, îl îndeamnă, sub amenințarea de a nu-l mai privi ca fiu, să se întoarcă la oștire și să moară pentru țara sa. Ea avea credința tare că, deși fiul său ar muri pe câmpul de luptă, numele și sufletul său nu vor pieri. În mintea și inima ei erau adânc înrădăcinate cuvintele Mântuitorului: „Cel ce crede întru mine, de va și muri, viu va fiu”. Adică, cel ce-i devotat unei cauze sfinte – și ce cauză mai sfântă poate fi decât apărarea legii și a moșiei – chiar de ar muri luptând pentru ea, în veci viu va fi. Și la Marele Ștefan s-a adevărit acest cuvânt evanghelicesc. El

a murit acum 400 de ani, însă numele său, pomenirea sa viază neîncetat. Amintirea sa n-a pierit nici o zi din poporul său, căci n-a fost zi și nici va fi zi în care el să nu se pomenească, fie de către preoți la sfintele slujbe în bisericile de el înălțate, fie de către urmașii celor pe care i-a încărcat cu faceri de bine, fie, în sfârșit, de tinerimea care învață în școli mărețele lui fapte.

Deci Ștefan vodă este viu, Ștefan vodă este sfânt pentru faptele sale cele mari, pentru smerenia, dreptatea și credința sa. Numele său e vestit nu numai în țară, ci departe, peste hotare. Să păstrăm, iubitorilor, în mintea și inima noastră, cu sfințenie, pilda strălucită ce ne-a lăsat acest mare domn și să ne silim a o urma fiecare în parte în cercul nostru de activitate. Ostașii să-și încălzească de aici inimile cu focul cel sfânt al dragostei de țară, să fie gata totdeauna la luptă pentru apărarea ei și a-și vărsa chiar sângele lor. Ocârmuitorii și toți dregătorii să învețe de aici a închina binelui patriei toată puterea minții și a voinței lor. Părinții să învețe de aici a-și crește copiii în credință și evlavie. În sfârșit, obștea poporului de sus și de jos să învețe de aici a-și iubi legea și moșia, a fi gata pentru ele la cele mai mari jertfe, a

săvârși toate faptele bune pentru folosul obștesc, iar mai presus de toate, a fi însuflețiți de smerenie și credință în Dumnezeu și în izbânda lucrului bun. Astfel cugetând, astfel lucrând, își vor agonisi nu numai o neștearsă amintire la urmași din neam în neam, cât va fi țara și poporul românesc, ci și vrednică răsplată de la cei mai mari în această viață, precum și fericirea deplină în Dumnezeu, în viața aceasta și în cea vecinică, de care fie ca toți să ne împărtășim acum și pururi și în vecii vecilor. Amin.

VIII

Din toate acestea se vede că inițiativa luată de d-l Sp. Haret pentru sărbătorirea acestui mare domn al neamului nostru a reușit pe deplin. Îndeosebi în părțile țării unde a domnit Marele Ștefan, serbarea a ajuns punctul culminant ! Și aceasta se poate explica foarte ușor, fiindcă după tradițiunea vie nimic nu s-a făcut bun în Țara Moldovei decât numai de Ștefan cel Mare și Sfânt. Iată ce scrie Kogălniceanu sau A. Russo într-un calendar din 1845: „Românul îi atribuie tot ce-i pare curios, mare, vitejesc și chiar neînțeles. Orice cetate, orice zid,

orice val, orice șanț întreabă-l cine l-a făcut: el îți va răspunde, Ștefan cel Mare. Orice pod, orice biserică, orice fântână, orice curte sau palat vechi, el le va raporta eroului său. Orice bunătate, orice așezământ ale căruia rămășițe mai trăgănează până astăzi, orice legiuire omenească, orice puneri la cale înțelepte, Ștefan vodă le-a urzit. În sfârșit, acest domn pentru moldoveni rezumă toate isprăvile și instituțiunile făcute în cinci veacuri de atâția stăpânitori”¹.

După poporul român din părțile unde a domnit Ștefan, el e cel mai mare erou, cel mai bun domn și cel mai evlavios. Toate calitățile alese ce împodobesc pe un om mare și sfânt le însuma domnul Ștefan în sine !

Serbarea lui Ștefan cel Mare de către întregul popor român își are importantul ei rost educativ. Mai întâi, un popor care-și aduce aminte neîncetat de moșii și strămoșii lui, care toată viața au luptat în greu pentru moșie și lege, acel popor merită să trăiască, acel popor are un viitor în lume ! Un popor care nu știe să aprecieze momentele strălucite din trecutul său e un popor

¹ N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare pentru poporul român*, p. 305.

fără viitor ! Istoria e adevărata călăuză a popoarelor !

În al doilea rând, serbarea aceasta e făcută pentru folosul nostru sufletesc. Cum să nu fim noi mândri că facem parte dintr-un popor care a avut bărbați ca Ștefan, cel preamărit de toate popoarele și conducătorii lor de pe vremuri ? Cum să nu ne întărim noi sufletește spre a lucra și cu mai multă energie pentru moșia și legea noastră ?... Preamărirea virtuților lui Ștefan să ne fie un puternic îndemn de a munci fără contenire pentru bunurile comune poporului din care facem parte. Iată și frumoasele cuvinte cu care-și începe partea I Vartolomeu Măzăreanu, egumenul Mănăstirii Putna, din neîntrecutul panegiric asupra lui Ștefan cel Mare: „Obiceiul retorilor când laudă este neamul întru laudele cele strălucite să puie. Iar noi de aceasta nu avem trebuință; pentru că mărimea faptelor acestui domn covârșește înălțimea neamului din care a ieșit. Cine nu știe că Ștefan dintr-acea domnească rădăcină a odrăslit, care pe pământul Moldovei cu multe vrednicii l-au umbrit ? Dar în loc că neamul cel luminat ațâță trufia altora, acesta cu cât s-a văzut mai de neam, au atât mai vrednic să se facă a silit. Căci judecă, că

din fapte ori se întunecă, ori se strălucește neamul. Pentru aceasta nime de acest nume a neamului să se trufească l-a văzut, depărtându-se cu totul de socoteala acelor care, moși și strămoși lăudați numărând, celor mai necuviincioase fapte urmează, sub acel nume strălucit, gândind că hărnicia părinților e a lor. Iar acesta uitând acele a moșilor de era niscaiva fapte lăudate, nu-și aducea aminte fără numai ca să le facă, ori să le întreacă. Așadar, la osteneală fără preget, la odihnă fără desfrânare, la primejdii fără de frică s-a făcut acela ce a cinstit pe a sa seminție, iar nu pe dânsul strămoșii”².

Aceasta să ne fie sfântă învățătură din frumoasele serbări pentru pomenirea Marelui Ștefan !

P. G.

[1] Vezi în acest volum, p. 43-50.

² *Cuvânt de pomenire vechiului Ștefan voievod cel Mare, domnul Moldovei, făcut pe la anul 1762 de Vartolomei Măzăreanu, Tip. Carol Göbl, 1904.*

TABLA DE MATERII

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI	5
ACTE ȘI DISCURSURI DE LA SERBAREA POMENIRII LUI ȘTEFAN CEL MARE	9
Prefață	9
Deciziunea No. 10.459 din 25 februar 1904 a Ministerului Instrucțiunii Publice și al Cultelor, prin care se dispune a se serba în toată țara aniversarea de 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare	11
Rugăciuni citite la pomenirea lui Ștefan cel Mare și a oștenilor lui, la 2 și 4 iulie 1904	14
Pomelnicul lui Ștefan cel Mare, al neamului și al boierilor lui.....	18

Discursul d-lui Victor Rațiu, student la Universitatea din București, pronunțat la serbarea din București, la 2 iulie 1904	24
Discursul d-lui I. Bogdan, profesor la Universitatea din București, pronunțat la serbarea din București, la 2 iulie 1904	33
Discursul d-lui Spiru C. Haret, ministrul Instrucțiunii Publice și al Cultelor, pronunțat la serbarea din București, la 2 iulie 1904	43
Discursul d-lui P. Rășcanu, profesor la Universitatea din Iași, pronunțat la serbarea din Iași, la 2 iulie 1904	51
Discursul d-lui Dimitre Onciul, profesor la Universitatea din București, pronunțat la serbarea de la Putna, în 3 iulie 1904	74
Extras din discursul M. S. Regelui, la serbarea aniversării de 100 de ani a Seminarului „Veniamin Costache”, pronunțat la Iași, la 4 octombrie 1904	99
SĂRBĂTORIREA LUI ȘTEFAN CEL MARE ȘI SFÂNT	102
TABLA DE MATERII	128

